

Masarykova univerzita

Filozofická fakulta

Ústav pedagogických věd

Pedagogika

Daniela Černá

**Rozdíly ve výchově sourozenců v rodinách
se třemi dětmi**

BAKALÁŘSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí práce: prof. PhDr. Milada Rabušicová, Dr.

Brno 2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím
uvedených pramenů a literatury.

.....

Daniela Černá

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé bakalářské práce paní prof. PhDr. Miladě Rabušicové, Dr. za její ochotu, vlídný přístup a cenné rady. Další velký dík patří mým respondentům za jejich ochotu, vstřícnost a čas, který mi věnovali, díky čemuž jsem mohla realizovat svůj výzkum. V neposlední řadě děkuji také své rodině za podporu při studiu.

Anotace

Bakalářská diplomová práce „*Rozdíly ve výchově sourozenců v rodinách se třemi dětmi*“ pojednává o výchově ve vícedětných rodinách. Cílem práce je tedy popsat výchovu v rodinách se třemi dětmi a poukázat na odlišnosti ve výchově mezi jednotlivými sourozenci. Teoretická část se zabývá rodinou jako základním výchovným prostředím, charakteristikou vícedětných rodin a charakteristikou jedinců podle sourozeneckých konstelací. Velká část je věnována výchově, která pojednává o některých teoriích a modelech, které považuji za klíčové. Poslední kapitola úzce navazuje na předchozí kapitolu a zabývá se výchovou sourozenců. Na teoretickou část navazuje empirická část. Výzkum je založen na kvalitativním šetření, který byl realizován s rodiči vychovávající tři děti. V závěru práce jsou uvedeny výsledky, související s výchovou ve vícedětných rodinách s konkrétními rozdíly ve výchově prvorozených, prostředních a nejmladších dětí.

Klíčová slova

Rodinná výchova, sourozenecké konstelace, vícedětná rodina, sourozenci, rodiče, rozdíly ve výchově

Annotation

The bachelor's thesis „*Differences in family upbringing of siblings in families with three children*“ discusses about upbringing in multi-child family. The aim of the work is to describe upbringing in families with three children and point out the differences in the upbringing between individual siblings. The theoretical part deals with the family as a basic educational environment, characteristics of multi-child families and characteristics of individuals according to sibling constellations. A large part is devoted to upbringing, which deals with theories and models that I consider to be the key. The last chapter is closely related to the previous chapter and deals with the upbringing of siblings. The theoretical part is followed by an empirical part. The research is based on a qualitative survey, conducted with parents raising three children. At the end of the work, the results given to upbringing in multi-child families with specific differences in the upbringing of the first-born, middle and youngest children are mentioned.

Keywords

Family upbringing, sibling constellations, multi-child family, siblings, parents, differences in the upbringing

Obsah

Úvod	7
Teoretická část	8
1. Rodina jako základní výchovné prostředí	8
1.1. Rodina a její funkce	9
2. Specifika vícedětných rodin	9
2.1. Data o vícedětných rodinách	10
2.2. Charakteristika vícedětných rodin	10
3. Sourozenci a sourozenecké konstelace	11
3.1. Charakteristika jedinců podle sourozeneckých konstelací	12
4. Výchovné přístupy v rodině	16
4.1 Modely stylů výchovy v rodině	18
5. Výchova sourozenců v rodině	23
6. Shrnutí	27
Empirická část	28
7. Metodologický postup	28
7.1 Výzkumný problém a výzkumný cíl	28
7.2 Výzkumné otázky	28
7.3 Výzkumný vzorek	29
7.4 Metoda sběru dat	31
7.5 Způsob vstupu do terénu	32
7.6 Analýza dat	32
8. Výsledky	34
8.1 Jaký výchovný styl převládá v rodinách se třemi dětmi?	34
8.1.1 Výchovné řízení	34
8.1.2 Emoční vztah	35
8.2 Jak probíhá výchova prvorozeného dítěte?	38

8.3 Jak probíhá výchova druhorozeného (prostředního) dítěte?	39
8.4 Jak probíhá výchova nejmladšího dítěte?	39
8.5 V čem se liší výchovné přístupy k jednotlivým dětem?	40
8.5.1 Jak rodiče vnímají své děti?	40
8.5.2 Jaké jsou rozdíly v rodinných rutinách ve vztahu k dětem?	41
8.5.3 Jaké jsou povinnosti dětí a jak jsou rozděleny?	44
8.5.4 Jak se liší kontrola jednotlivých dětí?	45
8.5.5 Jaká jsou očekávání rodičů vůči dětem?	46
8.6 Jak výchovný přístup rodičů ovlivňuje sourozenecké vztahy?	47
9. Shrnutí výsledků a diskuse	50
Závěr	55
Literatura a zdroje	56
Přílohy	59
Příloha č. 1: Schéma rozhovoru	59
Příloha č. 2: Ukázka části rozhovoru s otcem Daliborem	61
Příloha č. 3: Seznam tabulek	66

Úvod

Tato bakalářská práce se zabývá výchovou dětí ve vícedětných rodinách, značná část je věnována zejména rozdílům ve výchově mezi jednotlivými sourozenci. Toto téma jsem si vybrala proto, že je stále velmi diskutované, jelikož je mnoha lidem blízké. Důvodem, proč je, nám toto téma tak blízké je, že většina z nás má sourozence a věřím, že každý z nás se alespoň jednou setkal s pocitem určité nespravedlnosti ve výchovném přístupu ze strany rodičů ke svým dětem. I já sama jsem se s tímto pocitem několikrát setkala u sebe nebo u svých blízkých či známých.

Pořadí narození značně ovlivňuje náš život a zejména výchovný přístup rodičů. Výchova jednotlivých sourozenců se v mnoha ohledech liší, i když si to někteří rodiče nechtějí mnohdy připustit. Pro svůj výzkum jsem si vybrala jako respondenty právě rodiče, vychovávající tři děti, jelikož si myslím, že rozdíly jsou mezi sourozenci více patrné než u rodin se dvěma dětmi. Zajímá mě zejména pohled ze strany rodičů, zdali si jsou tyto rozdíly vůbec schopni uvědomovat.

Za cíl této práce jsem si stanovila vysvětlit, jak probíhá výchova v rodinách se třemi dětmi a také nastínit konkrétní rozdíly ve výchovných přístupech ze strany rodičů k prvorozenému, druhorozenému a nejmladšímu dítěti.

Práce je rozdělena na dvě části. První částí je teoretická část, ve které vysvětluji obecné informace a základní pojmy, kterými jsou rodina jako základní výchovné prostředí, dále pojednávám o vícedětných rodinách a jejich charakteristikách, sourozeneckých konstelacích a rodinné výchově a také výchově sourozenců. Poznatky z teoretické části jsou následně využity i v empirické části, která se dělí na tři kapitoly. V první kapitole popisují výzkumný cíl a výzkumný problém, výzkumný vzorek, výzkumné otázky, metodu sběru dat, vstup do terénu a analýzu dat. Ve druhé kapitole interpretuji data, které jsem zjistila z rozhovorů s rodiči, vychovávající tři děti. V poslední kapitole shrnuji výsledky a diskusi z výzkumného šetření. Výzkum je založený na kvalitativním šetření, ve kterém se snažím porozumět výchově v rodinách se třemi dětmi a také rozdílům, ke kterým ve výchově dochází. Konkrétně se zaměřuji na výchovný styl, který v rodinách převládá. Dále popisují výchovu prvorozeného, druhorozeného a nejmladšího dítěte a v poslední části popisují odlišnosti ve výchovných přístupech rodičů.

Teoretická část

V první kapitole teoretické části se budu zabývat rodinou jako základním výchovným prostředím a funkcemi rodiny. Dále se zaměřuji na vícedětné rodiny, zejména dostupným datům o těchto rodinách a rysům, které jsou pro ně charakteristické. V následující kapitole se zabývám sourozenci a sourozeneckými konstelacemi a poté charakterizuji jedince podle pořadí jeho narození.

1. Rodina jako základní výchovné prostředí

Rodina je jednotkou společnosti, není důležitá pouze pro udržení lidstva (Matoušek, 1993, 10), ale stává se základním a velmi podstatným prostředím pro výchovu dítěte. Právě rodina je místem primární socializace a poskytuje dítěti základní model sociální interakce a komunikace v sociální skupině. Dítě se učí žít mezi lidmi a osvojit si určité sociální role, tzn. způsob chování, které se od jedince očekává na základě jeho pohlaví, věku a společenského statusu (Kraus, 2008, 80). Formují se zde interpersonální vztahy, hodnoty, postoje, základy etiky a životního stylu (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, 202).

Dítě se rodí do rodiny orientační, v níž je vychováván a vyrůstá v ní. Později jedinec sám zakládá rodinu reprodukční, ve které sám přebírá roli rodičovskou, označujeme ji za prokreační. Nejvýrazněji nás ovlivňuje nukleární rodina, která je považována v české společnosti za ideální. Je tvořena rodiči a dětmi (Kraus, 2008, 80). Rodina může být také úplná a neúplná. Úplná rodina je taková, kde žijí oba rodiče a jejich děti. V neúplné rodině žije rodič s dítětem nebo s více dětmi a druhý rodič v rodině chybí. Ať už je rodina jakákoliv všem členům poskytuje domov. Tedy prostředí, v němž člověk odkládá veřejné role, sdílí své zkušenosti a poskytuje určitou oporu (Matoušek, 1993, 11). Rodinné prostředí je nejvýznamnějším vlivem formulujícím vývoj jedince, působí na psychické, tělesné a sociální charakteristiky vývoje jedince (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, 203). Rodina, ale není jediným prostředím, které nás ovlivňuje a působí na nás. Čáp rozlišuje tři typy prostředí. Prvním z nich je mikroprostředí. Do této skupiny řadí nejen rodinu, ale i školní třídu, školní družinu, sportovní oddíl, zájmový kroužek. Druhým je mezoprostředí, toto prostředí zahrnuje obce, sídliště, region s jeho podmínkami přírodními, ekonomickými a kulturními. Posledním je makroprostředí. Makroprostředí je určováno podmínkami příslušné země a doby. Překrývá se s širokými podmínkami přírodními a společenskohistorickými včetně poměru kulturních,

ekonomických a politických. Tyto tři prostředí můžeme považovat za prostředí výchovy. Avšak největší vliv má na dětskou psychiku zejména rodina (1993, 265).

1.1. Rodina a její funkce

Současná rodina plní řadu funkcí, pokud jsou tyto funkce naplňovány, můžeme ji považovat za fungující rodinu. Mezi základní funkce rodiny patří funkce biologicko-reprodukční. Tzn. že rodina zajišťuje reprodukci, snaží se zplodit potomka, který bude pokračovatelem rodu. Podstata této funkce zůstává stejná, avšak současný trend je takový, že se rodí méně dětí nebo se rodí matkám ve vysokém věku, než tomu bylo dříve, což může být pro dnešní společnost problém (Havlík & Kořa, 2007, 68). Druhou základní funkcí je funkce ekonomická. „*Rodina je chápána jako významný prvek v rozvoji ekonomického systému*“ (Kraus, 2008, 81). Třetí významnou funkcí, kterou by měla rodina plnit je emocionální funkce. Rodina poskytuje emoční uspokojení všem členům rodiny, zajišťuje lásku, pocit jistoty, bezpečí a vzájemného porozumění. Bohužel v dnešní společnosti dochází k tomu, že přibývá počet rozvodů nebo jsou rodiče mnohdy zaneprázdněni velkým množstvím práce, která pak negativně ovlivňuje čas strávený s dítětem nebo partnerem. To může mít za následek vyšší počet dětí trpících citovou deprivací (Kraus, 2008, 83). Je nutno ale podotknout, že v minulosti založení rodiny záleželo spíše na ekonomické nutnosti než na emociálních vztazích. Lze tedy říci, že funkce emocionální je dnes vysoká a stále roste (Havlík & Kořa, 2007, 70). Poslední velmi významnou funkcí, která je nejčastěji uváděna je funkce socializačně-výchovná. Klíčovou úlohou této funkce je připravit dítě na život ve společnosti. Rodina se snaží dítě naučit základním způsobům společenského chování a předává mu obecné kulturní poznatky, které dítěti dopomáhají k tomu, aby ho společnost přijala a bylo schopné v ní žít (Čáp, 1993, 272; Kraus, 2008, 82). Většina autorů se shoduje právě na těchto vyjmenovaných funkcích, avšak někdy se také uvádí funkce kulturní, ochranná, rekreační nebo relaxační atd. (Kraus, 2008, 83).

2. Specifika vícedětných rodin

Tato práce se bude zabývat převážně nukleární rodinou, která je tvořena matkou, otcem a dítětem nebo více dětmi. Konkrétně se věnuje vícedětným rodinám, tudíž považuji za důležité definovat vícedětné rodiny, zmínit důležitá data o těchto rodinách a popsat jejich základní charakteristiku.

2.1. Data o vícedětných rodinách

V dnešní době se nejčastěji setkáváme s modelem dvoudětných rodin (otec, matka a dvě děti). Většina lidí považuje dvě děti jako ideální počet dětí (74 %), tři děti považuje za ideální pouze 15 % lidí (Rabušic, 2001, 140). Za vícedětnou rodinu můžeme tedy považovat rodinu se třemi a více dětmi. V současnosti na jednu ženu připadá 1,7 dítěte (Kuchařová et al, 2019, 27). V roce 2019 byl podíl druhorozených dětí 47,8 % a prvorození představovali 37,6 % všech dětí živě narozených. Zastoupení dětí vyšších pořadí bylo od roku 1993 víceméně stabilní, podíl tří a více dětí se pohybuje okolo 10,5 % (Český statistický úřad, 2019). Při posledním sčítání lidu převládaly mezi vícedětnými rodinami, ty, které měly tři děti. Celkem jich bylo zaregistrováno 67 967, tedy 85 % vícedětných rodin (Český statistický úřad, 2013). Vícedětné rodiny jsou z 84 % rodinami úplnými, rodiče se třemi dětmi jsou v 90 % manželé (Kuchařová et al, 2019, 29).

Pokud se zaměříme na věk dětí z rodin se třemi dětmi, můžeme vidět, že v každé třetí rodině je nejmladší dítě mladší než tři let a v každé čtvrté a páté je ve věku tří až pěti let. Více než třetina rodin má nejmladší dítě ve věku povinné školní docházky. Ve většině případů třídětných rodin je v těchto rodinách dítě mladší šesti let a ostatní dvě děti jsou ve věku povinné školní docházky. Druhým nejčastějším případem je jedno dítě ve věku základní povinné školní docházky a další dvě jsou starší 15 let. Obecně lze říci, že alespoň jedno dítě předškolního věku žilo v 60 % rodin se třemi dětmi, naopak alespoň jednoho adolescenta měla polovina těchto rodin. Nejvíce rodin mělo alespoň jedno dítě ve věku povinné školní docházky (Kuchařová et al, 2019, 32).

2.2. Charakteristika vícedětných rodin

Vícedětné rodiny představují různorodou skupinu, kterou můžeme dle Národní koncepce rodinné politiky rozdělit do čtyř skupin. Podle Národní koncepce rodinné politiky je první skupinou rodina s nízkou příjmovou i sociokulturní úrovní. Rodiče jsou většinou bez kvalifikace, s nízkou úrovní vzdělání a s velmi nízkou ekonomickou aktivitou. Nedaří se jim vydělat dostatečné množství peněz, a to může být důvodem časté závislosti na sociálních dávkách. Druhou skupinou jsou rodiny, kde jsou oba rodiče kvalifikovaní. Při zakládání rodiny mají představu o menším počtu dětí, avšak z určitých důvodů se jim tato představa nepodařila splnit a počet dětí byl překročen. Třetí skupina je tvořena manželskými páry, které mají větší počet dětí. Jejich role jsou rozděleny, matka se většinou stará o domácnost a otec zajišťuje rodinu finančně. Tyto rodiny poskytují svým dětem dostatečné materiální zázemí a

kvalitní výchovu. Poslední skupinou je rodina, která přijímá děti do adopce nebo pěstounské péče (Národní koncepce rodinné politiky, 2005, 41).

Pokud je v rodině více dětí, samozřejmě se zvyšují nároky na jejich péči, což se může promítnout do obtížného hledání vhodného zaměstnání, které by především ženám umožňovalo skloubit péči o děti a práci (Kuchařová et al, 2019, 89). Můžeme tedy pozorovat nižší zaměstnanost matek, které vychovávají tři a více dětí, v roce 2016 bylo zaměstnáno 40,7 % žen, které měly tři a více dětí, zatímco u žen s dvěma dětmi bylo v roce 2016 zaměstnáno 49,5 % žen (Český statistický úřad, 2019). Jestliže rodiče pracují je to z velké části na plný úvazek. Rodiny se třemi dětmi mají častěji potíže vyjít s příjmem. Vícedětné rodiny se alespoň jednou za 12 měsíců dostaly do finančního problému a nebyly schopny zaplatit některé platby. Často se stává, že v rodinách s více dětmi chybí některé vybavení do domácnosti, avšak horší variantou mohou být neočekávané výdaje. Důvodem je, že finanční prostředky rodiny jsou velmi často vynakládány na volnočasové aktivity dětí. Bohužel v některých případech se tyto aktivity pro některé vícedětné domácnosti mohou stát až nedostupnými (Kuchařová et al., 2019,40).

Můžeme také pozorovat souvislost ve velikostech obcí a ve velikostech rodin. Čím je obec menší, tím větší podíl rodin s více dětmi v ní žije (Svobodová, 2007, 41). Až v polovině případů tyto rodiny žijí ve vlastním domě, což je více než u rodin s jedním dítětem. Druhou nejčastější formou bydlení je nájemní byt. Nicméně pro polovinu rodin tyto výdaje na bydlení znamenají velkou zátěž (Kuchařová et al., 2019, 40).

Obecně lze říci, že třetí dítě se matkám rodí v průměru ve věku 33 let (Svobodová, 2007, 140). Více dětí se také rodí lidem se základním vzděláním. Tento trend se ale mění a ženám se děti vyššího pořadí rodí méně, ale stále častěji se rodí například ženám s vysokoškolským vzděláním (Kuchařová et al., 2019, 11).

3. Sourozenci a sourozenecké konstelace

Nejbližší vztah máme s rodinou, ve které jsme vyrostli. Rodina nás ovlivnila a nechala v nás nesmazatelnou stopu na celý život. Pokud máme to štěstí vyrůstat v rodině, tak jedinci, kteří v ní žijí jako je matka, otec a sourozenci známe celý život, tudíž vztahy s nimi jsou velmi intimní (Leman, 2016, 30). Rodiče si nevybíráme a stejně tak, si nevybíráme ani sourozence, a přesto patří k nejbližším osobám v našem životě. „*Sourozenci jsou příslušníky*

stejně generace, která sdílí určité názory, postoje a hodnoty, ale zároveň se mohou v mnoha směrech lišit. Jejich význam závisí na shodě pohlaví a věku“ (Vágnerová, 2012, 407).

Tyto vztahy jsou tvořeny na základě pořadí. S narozením každého dítěte do rodiny se mění celé rodinné prostředí (Leman, 2016, 30). „*Zvláštní situace tak vzniká postavením, které má dítě v řadě svých sourozenců“ (Adler, 2018, 125).* Podle pořadí narození se děti naučí přizpůsobovat jedno druhému například dělit se, prohrávat, bojovat spolu nebo proti sobě, držet spolu atd. Díky tomu mají sourozenci výhodu, že si mohou natrénovat sociální chování na sourozenci a z této zkušenosti mohou těžit po celý život. Nabyté zkušenosti se mohou následně odrazit například při volbě partnera, v manželství, zaměstnání nebo při výchově vlastních dětí (Prekopová, 2009, 20).

Sourozenecké konstelace jsou ústředním tématem této práce, proto je nutné si tento pojem definovat. Jako první se sourozeneckými konstelacemi začal zabývat Alfred Adler, který zkoumal vliv pořadí narození jedince na jeho osobnost. Podle něj je důležité, zda se jedinec narodí jako prvorozený, druhorozený, nejmladší nebo jako jedináček. Dále bych zde chtěla zmínit Lemana, Dle kterého je sourozenecká konstelace věda, která se zabývá místem, kterou zaujímáme v rodinné linii (2016, 19). V českém prostředí se této problematice věnuje například Tomáš Novák, který se zabývá převážně sourozeneckými vztahy. Ve své knize popisuje postavení mezi sourozenci jako něco, co je dáno a sourozenecké konstelace nemohou měnit samy sebe (2007, 28). Vágnerová tvrdí, že: „*Pořadí narození předurčuje větší pravděpodobnost určitých osobnostních rysů a způsobů chování“ (1999, 201).*

V mé bakalářské práci se budu zabývat prvorozenými (nejstaršími dětmi), druhorozenými (prostředními dětmi) a nejmladšími (posledními narozenými dětmi, benjamínky). Přestože sourozenci pocházejí ze stejné rodiny, můžeme mezi těmito třemi typy pozorovat velké množství rozdílů. Každý jedinec má své charakteristické rysy, které se váží právě s pořadím, ve kterém se narodil. Vždy ale musíme brát v úvahu i jiné znaky, například počet sourozenců, věkový rozdíl, pohlaví. Nelze spoléhat, že pořadí narození nám vždy stoprocentně odkryje povahu a charakteristiku člověka.

3.1. Charakteristika jedinců podle sourozeneckých konstelací

V této kapitole se budu věnovat charakteristikám jedinců podle jejich pořadí narození. Je nutné zde zmínit, že se nejedná o žádná zaručená fakta, která musí pokaždé platit. Pořadí narození je pouze jeden z vlivů, který formuje osobnost (Miková, 2015, 124). Jak už jsem

zmiňovala v předchozí kapitole, je důležité vzít v potaz i jiné aspekty jako například věk, pohlaví, věkový rozdíl mezi sourozenci, vrozené dispozice, výchovu dítěte atd.

Prvorození (nejstarší děti)

První narozené dítě zaujímá v rodině jedinečnou pozici a disponuje velkou výhodou oproti svým mladším sourozencům. Prvorození byli už od nepaměti považováni na pokračovatele rodu, s čímž se bez pochyby vázaly i určitá privilegia (Prekopová, 2009, 56). Například prvorozené dítě se stávalo dědicem domu či jiného majetku nebo následovníkem trůnu. Rodiče na prvorozené děti kladou větší nároky než na později narozené děti, jsou předmětem vysokých očekávání. V očích rodičů jsou prvorození zralejší, a to nese s sebou určitá privilegia, ale i nevýhody (Vágnerová, 1999, 202). Často jim je vštěpováno, že musí být rozumnější, silnější než jejich mladší sourozenci. Prvorozené dítě se snaží všechny tyto nároky plnit, podle Ecksteina má prvorozené dítě velkou motivaci, potřebu uspět a neustále vítězit (2010, 415).

Nejstarší děti bývají mnohdy perfekcionisté, mají rádi pořádek a řád, jsou spolehlivější, kritičtí, cílevědomější, poslušnější, disciplinovanější, více zaměřeni na studium a jsou konzervativnější než jejich mladší sourozenci. Výčetem těchto osobnostních rysů není divu, že prvorozeným tyto vlastnosti poskytují výhodu ve vzdělávacích procesech. Díky jejich spolehlivosti, cílevědomosti, smyslu pro řád a disciplíně dosahují častěji vysokoškolského vzdělání nebo lepších studijních výsledků než mladší děti (Kuba, R., Flegr, J., & Havlíček, J., 2018, 67). Úspěchy nemusí mít pouze ve studijních výsledcích, ale i v jejich budoucím zaměstnání. U prvorozených bylo zjištěno, že jejich šance na vykonávání vedoucí pozice je o 28 % vyšší než u mladších sourozenců (Black, S. E., Gronqvist, E., Ockert, B., 2018, 281). Pro prvorozené má také velký význam moc a autorita, stává se pro ně samozřejmostí a něčím, co má určitou váhu (Adler, 2018, 128). Vlastnosti prvorozeného nejsou pouze kladné. Pod seznamem osobnostních rysů, který jsem uvedla výše si můžeme představit i někoho, kdo je přehnaně ambiciózní až agresivní. Podle Lemana můžeme prvorozené rozdělit na agresivní a vstřícné. Vstřícnými prvorozenými se myslí ti, co jsou svědomití, spolehliví, systematictí a snaží se druhé rozveselovat. Takoví lidé jsou velmi dobrými studenty i pracovníky, protože se snaží o to, získat uznání nejen od svých rodičů, ale i od učitelů, zaměstnavatelů či trenérů (2008, 51).

V budoucnu se nejstarší sourozenci mohou potýkat častěji se stresem, jelikož vyvíjí silný tlak jak na sebe, tak i na ostatní, což na ně může mít negativní dopad. S jejich povahou souvisí vysoké pracovní nasazení, častěji propadají stresu. Někdy to může zajít až k tomu, že zanedbávají své rodiny a přátele. Prvorození mají také sklon neustále kritizovat sebe nebo ostatní. Jsou mnohdy přesvědčeni o své pravdě, což má vliv na to, že častokrát přehlíží názory ostatních. U některých lidí prvorozený vyvolává dojem, že je až necitlivý a sebestředný. Tento problém může souviset s tím, že rodiče jsou pro ně dlouhou dobu jedinými vzory a přebírají od nich více rysy dospělých, proto na nás mohou někdy působit až příliš vážně a jako osoby, které musejí mít neustále vše pod kontrolou (Leman, 2016, 87-93).

Druhorození (prostřední děti)

Druhorozené děti nebo také prostřední děti jsou narozené mezi nejstarším a nejmladším sourozencem. Právě druhorození vytvářejí sourozenectví a mění celou strukturu rodiny (Sohni, 2019, 45). Pokud jsou v rodině tři a více dětí, stává se, že prostřední dítě je mnohdy přehlíženo a jeho postavení není příliš kladné. Vzhledem k tomu se u těchto dětí stává, že si hledají určitá specifika, kterými by se vyhranily a více se prosadily v rodině či společnosti (Vágnerová, 1999, 208).

Leman tvrdí, že druhorození jsou ovlivněni zejména svými staršími sourozenci. Prvorozený se pro mladšího sourozence stává vzorem a podle něj si vytváří svůj vlastní životní styl. Starší sourozenec je pro něj někdo, kdo mu určuje laťku a udává tempo. Zpravidla se stává, že druhorození volí opačnou cestu než prvorození (2016, 145). Mají sklon rebelovat a na rozdíl od prvorozených neuznávají autoritu (Adler, 1999, 14).

Leman a stejně tak i Čapek a Čapková se shodují na tom, že prostřední dítě se snaží získat uznání, ale mnohdy mimo rodinu. Pro tyto děti jsou velmi důležití kamarádi nebo vrstevníci, kteří jim toto uznání mohou poskytnout. Dítě vnímá tuto skupinou za svou, mají touhu někam náležet, proto jsou velmi věrnými partnery, jak v partě kamarádů, tak v budoucích vztazích a manželství (Leman, 2016, 154; Čapek, J., & Čapková, M., 2010, 43). Zpravidla se stává, že první rodinu opouštějí právě prostřední děti a vytváří si svou vlastní rodinu, kde se cítí výjimeční (Leman, 2016, 148-149). Prostřední děti jsou uzavřenější než starší nebo mladší sourozenci. Někdy je s nimi komunikace těžší, protože jsou introverti, málokdy vyhledávají pomoc a snaží se s problémy vypořádat sami, jelikož se cítí v rodině odstrčení, snaží se být nezávislí na ostatních (Leman, 2008, 93). Čapek a Čapková (2010, 43-

44) dodávají, že prostřední dítě může na ostatní působit i nečitelně a to tím, že snadno navazují vztahy, ale v rodině jsou uzavřeni.

Prostřední pozice není považována za ideální, ale rozhodně ji nelze považovat za špatnou. Druhorozené děti z této pozice mohou vytěžit i velmi užitečné zkušenosti do budoucna. Prostřední děti jsou kreativní lidé a snaží se dělat věci jinak, po svém, většinou jsou nejméně rozmazlováni, jelikož se musí přizpůsobovat svým sourozencům. Jejich výhodou je, že se snaží vždy hledat řešení a vidět problém ze dvou úhlů. Bohužel, na druhou stranu jsou více uzavřeni než ostatní děti a nechávají si své názory pro sebe. Jsou také podezřívavější než jejich sourozenci a nedůvěřiví vůči druhým lidem (Leman, 2016, 158). V jejich pozici je nutné, aby se naučili toleranci, trpělivosti a vytrvalosti (Vágnerová, 1999, 208).

Benjamínci (nejmladší děti)

Nejmladší dítě, myslí se tím dítě, které se narodilo poslední a nemá už žádné mladší sourozence, zaujímají výhodnou pozici, protože jsou nejmladší a z jejich pozice je tedy už nemůže nikdo sesadit, na rozdíl od prvorozeného a druhorozeného. Benjamínci přicházejí do rodiny v okamžiku, když jejich rodiče už mají něco za sebou (např. vybudovanou kariéru, majetek a určité zkušenosti s výchovou dětí). V tomto období rodičů může nastat prázdno a mohou mít pocit, že jsou méně potřební. Pokud ale, přijde na svět další dítě, může tuto prázdnotu vyplnit. Novák, tyto děti nazývá jako „*děti pro radost*“ (2007, 44-45). Snadno tedy získávají pozici „mazlíčka“, na kterého rodiče soustředí velkou pozornost, ale mnoho od něj neočekávají. U těchto dětí dochází k tomu, že rodiče mají tendenci neustále omlouvat neúspěch dítěte tím, že je nemladší, nejslabší atd. Je s ním tedy spojena spíše větší citová vazba nežli to, že by se od něj něco očekávalo (Vágnerová, 1999, 207). Nejmladší dítě se většinou vždy odlišuje od zbytku rodiny, důvodem může být to, že je pro něj jednodušší dělat něco v naprosto odlišném oboru nebo pozici než jeho dva sourozenci, protože v této pozici nemá žádného konkurenta a tím pádem nemůže být s nikým srovnáváno (Adler, 1999, 104-105).

Benjamínci jsou většinou také umělecky založení oproti svým sourozencům (Eckstein et al., 2010, 417). Z některých výzkumů vyplývá, že děti narozené jako poslední mají nižší skóre vzdělávacích schopností, dosahují nejmenšího počtu bodů v IQ testech ze všech dětí (Fergusson et al., 2006, 124). Nejmladší děti chápou, že jejich dovednosti a znalosti už

nejsou tolik důležité a nemají pro rodiče takový význam, jako tomu bylo u prvorozených. V některých případech může docházet až k tomu, že rodiče netrpělivě čekají na pokrok dítěte a často mají tendence srovnávat děti, aniž by si uvědomili, že každé dítě je jiné a jinou rychlostí se vyvíjí (Leman, 2016, 164).

V životě benjamínka mohou nastat dvě situace, buďto se mu dostává velké množství času, rodiče si s ním hrají, udělají si na něj čas nebo naopak rodiče už nemají tolik sil se poslednímu dítěti příliš věnovat. Pokud je v rodině více dětí, rodiče musejí veškerou svou energii rozdělit mezi všechny své potomky. Zatímco, když v rodině bylo pouze jedno dítě veškerá energie a pozornost rodičů se upínala k němu. U benjamínků může být tato situace jiná. Energie, čas a pozornost rodičů je rozdělena mezi všechny děti, tím pádem benjamínci jsou často ponechání svému (Leman, 2016, 164-165; Novák, 2007, 45).

Pro benjamínky je typická jejich společenskost a otevřenost, jsou srdeční, nekomplikovaní, aktivní a milují překvapení. Takoví lidé se většinou stávají velmi oblíbenými ve společnosti, protože jsou velmi zábavní a snaží se lidi kolem sebe rozesmát. Kvůli těmto vlastnostem se ale může stát, že takový jedinec nemusí být brán příliš vážně. Jsou také netrpěliví, manipulativní, vzpurní atd. Pro benjamínky platí, že se za každou cenu snaží získat pozornost, jsou velmi vytrvalí a dávají všem najevo, že je nutné s nimi počítat. (Leman, 2016, 178-180; Čapek, J., & Čapková, M., 2010, 46).

4. Výchovné přístupy v rodině

Jedním z dalších základních pojmů této práce je výchova. Tento pojem lze definovat několika různými způsoby, které jsou ovlivněny sociokulturními podmínkami a odlišnými koncepcemi pojetí člověka. „*Obecně můžeme říci, že jde o proces záměrného působení na osobnost člověka s cílem dosáhnout pozitivních změn v jejím vývoji*“ (Průcha, 2003, 277). Při výchově je nutné brát v potaz ojedinělost každého člověka a pochopit individualitu daného jedince a nutnost k němu takto přistupovat. Rozhodujícím prostředím, které ovlivňuje jedince je mikroklima, tedy rodina, přátelé a později partneři (Pelikán, 1995, 32).

Ve výchově dochází k vzájemnému působení dospělého na dítě, ve snaze dosáhnout výchovných cílů. Při dosahování těchto cílů může být využito nejrůznějších výchovných metod a prostředků, například kladení požadavků a následná kontrola jejich plnění, vysvětlování, přesvědčování, pochvaly nebo naopak napomínání, odměny a tresty, působení osobním příkladem, činností, využitím vlivů malé skupiny atd. To, jakou metodu, postoj nebo

přístup rodič či vychovatel zvolí, závisí čistě na vychovateli a vychovávaném a jejich vzájemném emočním vztahu. Dále pak závisí na okamžité situaci a na dalších podmínkách, které mohou být někdy nejasné (Čáp, 1996, 135). Rodičovské postoje můžeme shrnout do několika skupin. První rodičovský postoj může být kladný, láskyplný, akceptující. Druhý postoj je postoj záporný, zavrhuující, chladný, hostilní. Třetí postoj můžeme charakterizovat jako kontrolující, vyžadující plnění požadavků. Dalším postojem je postoj liberální, dítěti je poskytována volnost a autonomie. Posledním rodičovským postojem je postoj vyjadřující důslednost nebo naopak nedůslednost (Gillernová, 2011, 123; Čáp, 1996, 140). „*Rodičovské postoje můžeme chápat jako obecnější rámeček pro objasňování působení výchovných prostředků*“ (Gillernová, 2011, 123).

Důležitým pojmem, který souvisí s výchovou dítěte v rodině je výchovný rodičovský styl neboli způsob výchovy v rodině, který rodiče uplatňují při výchově svých potomků. Průcha výchovný styl definuje jako „*souhrn záměrných i spontánních způsobů chování vychovatele k vychovávanému*“ (2003, 279). Spontánním působením na jedince se myslí to, že vychovatel nemá záměr měnit osobnost vychovávaného, k utváření dochází v situaci, kdy je jedinec otevřený tomuto působení. Záměrné působení pak můžeme dělit na situační cílené utváření a cílevědomé a systematické utváření osobnosti. Podle Pelikána v situačním cíleném utváření jde o to, aby vychovávaný jedinec změnil svůj postoj, názor nebo vztah a byl ochoten jednat tak, jak si přeje vychovatel, který na něj působí. Jednání je ovlivněno v zcela konkrétní situaci, tzn., že cíl je ovlivněn situací. V cílevědomém a systematickém utváření osobnosti je kladen důraz na to, aby bylo dosaženo změn v osobnosti a v chování vychovávaného. Nejedná se pouze o změny krátkodobé, ale změny mají být trvalejší (Pelikán, 1995, 33). Podle Čápa se „*způsob výchovy vyčleňuje z vysoce složitého souboru výchovných procesů klíčové momenty, zejména emoční vztahy dospělých a dětí, jejich způsob komunikace, míru požadavků na dítě, způsob jejich kladení a kontroly*“ (Čáp, Boschek, 1998, 293).

Teorií rodičovských stylů výchovy nebo také způsobů výchovy v rodině je velké množství. V této práci zmíním pouze několik známých teorií týkajících se stylů výchovy v rodině, které považuji za nejdůležitější a nejzákladnější. Nejčastěji se uvádějí tři výchovné styly. Prvním je autoritativní styl. Druhým je liberální styl a posledním je demokratický styl výchovy. (Langmeier, J., & Krejčířová, D., 2006, 269).

4.1 Modely stylů výchovy v rodině

Lewinovo pojetí výchovy

S už jednou zmíněným tradičním modelem tří stylů pracoval také Kurt Lewin společně s jeho spolupracovníky v roce 1939 (Čáp, 1987, 309). Tento model se skládá ze tří stylů výchovy, které popisuje následovně:

První styl nazývá Lewin autokratickým nebo také autoritativní či dominantní. V tomto výchovném stylu dochází k tomu, že vychovatel je nadřazený dítěti, trestá, hrozí a nehledí na přání a potřeby dítěte. Dítěti není poskytována téměř žádná volnost a vlastní iniciativa, vše je v rukou vychovatele, který determinuje dítě svými zkušenostmi a úsudky. Při výchově mohou být využívány fyzické i psychické tresty nebo naopak odměny. Tento výchovný styl může mít negativní dopad na dítě, zejména na jeho sebevědomí, může být potlačena jeho iniciativa či tvořivost. Tato výchova byla využívána zejména do 60. let minulého století. V dnešní době už je čím dál méně účinná (Čapek, J., & Čapková, M., 2010, 12; Čáp, 1987, 309).

Druhý výchovný styl Lewin pojmenovává slabým řízením. Tento styl výchovy můžeme také označit jako liberální výchovu. Dle Lewina vychovatel na rozdíl od prvního přístupu řídí dítě málo nebo dokonce vůbec. Neklade na dítě téměř žádné požadavky ani normy, které jsou nezbytné pro formování jeho charakteru. Dítěti je dovoleno téměř vše, neexistují tedy žádná pravidla a hranice. Většinou rodiče musí používat „úplatky“ aby dítě k něčemu přiměli (Čapek, J., & Čapková, M., 2010, 13; Čáp, 1987, 309).

Posledním stylem výchovy dle Lewina je styl sociálně integrační, jinými slovy demokratický. V tomto případě vychovatel dává méně příkazů a nechává dítě se samo rozhodovat. Snaží se spíše o to, vysvětlovat a ukazovat dítěti příklady, než aby dítě trestal. S dítětem diskutuje a snaží se mu porozumět. Tento styl výchovy je založený na tom, že se rodič snaží dítě povzbuzovat. Dítě je rodičem přijímáno takové, jaké je a má veškerou důvěru rodiče (Čapek, J., & Čapková, M., 2010, 14; Čáp, 1987, 309).

Lewin tvrdí, že každý ze tří stylů vede k odlišnému chování dítěte (Čáp, 1987, 309-310). Bylo zjištěno, že pokud je na děti uplatňován autoritativní styl, dítě začne být pod vyšším tlakem, je výbušné, agresivní a podrážděné vůči ostatním členům skupiny (Čáp, 1987; Lewin et al., 1939, 283). Při dotazování dětí, který styl jim je neblíže a nepříjemnější, hodnotily nejvýše přístup třetí, tedy sociálně integrační. Tento přístup má lepší účinky na děti,

a to hned v několika oblastech, například v kázni, v chování, v pracovních výsledcích, ve vztahu k vedoucím, ale i vztahu mezi dětmi (Čáp, 1987, 310).

Analyticko – syntetický model způsobu výchovy

Druhým významným modelem je analyticko – syntetický model způsobu výchovy v rodině, zpracovaný Janem Čápem. Jeho model byl nejprve sestaven z dvanácti polí, poté byl upraven pouze na devět polí. V tomto modelu jsou zmíněny čtyři formy výchovného řízení: silné, střední, slabé a rozporné a také emoční vztah rodičů k dítěti. Tento vztah může být záporný, záporně-kladný, kladný nebo extrémně kladný. Kombinací těchto forem, emočního vztahu a výchovného řízení dostaneme 9 polí, tedy 9 forem způsobu výchovy v rodině, viz tabulka číslo 1 (Čáp, 1996, 152-153).

Tabulka č. 1: Model devíti polí (Čáp, J., & Boschek, P., 1998, 294)

Výchovné řízení	silné	slabé	střední	rozporné
Emoční vztah				
záporný	1. výchova autokratická, tradiční patriarchální		2. liberální výchova s nezájmem o dítě	3. pesimální forma výchovy
záporně-kladný	9. emočně rozporná výchova, jeden z rodičů zavrhuje, druhý extrémně kladný			
kladný	4. výchova přísná, ale laskavá	5. optimální forma výchovy, se vzájemným porozuměním a přiměřeným řízením	6. laskavá výchova bez požadavků a hranic	7. rozporné řízení relativně vyvážené kladným emočním vztahem
extrémně kladný			8. kamarádský vztah, dobrovolné dodržování norem	

Jednotlivá pole se liší na základě kombinací emočního vztahu a výchovného řízení. Čáp a Boschek (1998) charakterizují dílčí pole tímto způsobem:

Pro první pole, jak můžeme vidět na obrázku, je charakteristický záporný emoční vztah a silné nebo střední výchovné řízení. Tento styl výchovy Čáp a Boschek (1998, 294) nazývají výchovu autoritářskou, výchova je velmi přísná, dítě musí plnit všechny zadané

úkoly rodičem, není brán ohled na přání dítěte. V tomto případě se jedná o tradiční patriarchální výchovu.

Druhé pole s emočním vztahem záporným a výchovným řízením slabým, Čáp a Boschek (1998, 294) popisují jako liberální výchovu s nezájmem o dítě, rodič neklade na dítě žádné požadavky a neurčuje hranice.

Ve třetím poli, jak můžeme vidět v tabulce číslo 1, je emoční vztah záporný a výchovné řízení je rozporné. Pro tento způsob výchovy je charakteristické, že se rodič k dítěti chová chladně až odmítavě, Na dítě je kladeno velké množství požadavků bez dostatečné kontroly (Gillernová, 2004, 4).

Ve čtvrtém poli je kombinace kladného emočního vztahu a silného výchovného řízení. V tomto případě je rodič přísný, ale zároveň laskavý. Rodič bere v potaz požadavky dítěte.

Páté pole v kombinaci kladného emočního vztahu se středním výchovným řízením, Čáp charakterizuje jako výchovu, kde se rodič snaží porozumět dítěti, na dítě jsou kladeny požadavky a je kontrolováno, avšak nejde o přehnanou kontrolu.

Kladný emoční vztah a slabé výchovné řízení je charakteristické pro šesté pole. V tomto způsobu výchovy dochází k laskavé výchově, výchova je liberální, nejsou v ní vymezené hranice ani požadavky na dítě.

V sedmém poli dochází ke kombinaci kladného emočního vztahu a rozpornému výchovnému řízení. To znamená, že rodiče na dítě kladou požadavky, ale už nedochází k jejich důsledné kontrole, avšak toto výchovné řízení je vyváženo poměrně kladným emočním vztahem (Gillernová, 2004, 4).

V osmém poli se kombinuje extrémně kladný vztah se slabým výchovným řízením. V tomto případě je mezi dítětem a rodičem extrémně kladný emoční vztah, založený spíše na kamarádství. Převládá zde dobrovolné dodržování požadavků, které jsou na dítě kladeny. Vychovávaný je plní bez toho, aniž by muselo být kontrolováno (Gillernová, 2004, 4).

Posledním, devátým polem, jak můžeme vidět v tabulce č. 1 je emoční vztah záporně kladný v kombinaci se všemi výchovnými řízeními, tedy silným, středním, slabým a rozporným. Z tohoto hlediska je emoční vazba rozporuplná.

Čtyřstupňový model výchovy

Velmi významný je také model čtyř stylů výchovy, který vychází z Lewinova modelu tří stylů výchovy. Model tří stylů výchovy dále rozpracovala Diana Baumrind. Její model zahrnuje autoritativní, autoritářský a shovívavý styl výchovy. Tento model modifikoval E.E. Maccoby a A. J. Martin do čtyřstupňových modelů (Sekot, 2019, 11). Model popisuje rodiče jako akceptujícího nebo naopak jako odmítajícího. Obsahuje také emoční přístupy stejně, jako tomu bylo u Čápova modelu devíti polí. I zde dochází ke kombinaci výchovného řízení, které je charakterizováno mírou požadavků, nároků a jejich následné kontroly a emočního přístupu (Gillernová, 2011, 123).

Tabulka č. 2: Model čtyř stylů výchovy podle E. E. Macoby a A. J. Martina (Gillernová, 2011, 123)

Rodiče	Odmítající	Akceptující
Nároční a kontrolující	Autoritářský styl	Autoritativně vzájemný styl
Nenároční a nekontrolující	Zanedbávající styl	Shovívavý styl

Autoritářský styl stejně jako tomu bylo u Lewina, je charakteristický nadřazeností rodiče nad dítětem. Rodič v tomto případě klade důraz na poslušnost a disciplínu. Vychovatelé preferují spíše neustálou kontrolu dítěte a dohlížení na něj, než aby se jim snažili porozumět a naslouchali jejich přáním a potřebám. V tomto výchovném stylu rodiče volí výchovnou metodu, kterou jsou tresty. Často mohou být až agresivní, snaží se v dítěti prohloubit pocit viny. Tento styl se často záporně odrazí na vztahu mezi dítětem a rodičem. Negativní dopad pak může mít i na chování dítěte nebo na jeho psychiku. Například dítě může začít trpět depresemi nebo nízkým sebevědomím. To může být zapříčiněno tím, že rodiče mají na dítěte mnohdy přehnané nároky a neberou v potaz jejich možnosti (Gillernová, 2011, 124, Sekot, 2019, 12).

V autoritativním vzájemném stylu je typický kladný vztah mezi rodičem a dítětem. Tento vztah je založen na předem určených pravidlech a podmínkách, které se obě strany snaží respektovat. Rodiče dítěti poskytují oporu a na rozdíl od autoritářského stylu akceptují potřeby dítěte. Rodiče jsou tedy důslední, přísní, nároční, ale na druhou stranu jsou láskyplní

a snaží se naslouchat dítěti a vyhovět jeho potřebám. Tento přístup rodičů je pokládán za ideální výchovný styl (Gillernová, 2011, 124; Sekot, 2019, 12).

Pro zanedbávající styl je charakteristický nezájmem a lhostejností ze strany rodičů k dítěti. Rodiče na dítě kladou minimum nároku nebo vůbec žádné. Vychovatelé nepovažují za důležité se zajímat například o školní prospěch dítěte nebo jeho zájmy. K dítěti mají chladný citový vztah a někdy jsou až odmítaví (Gillernová, 2011, 124; Sekot, 2019, 13).

Posledním rodičovským stylem z tohoto modelu je styl shovívavý. V tomto případě rodiče dopřávají dítěti velkou míru volnosti, nepožadují po něm striktní plnění řádu a pravidel. Tento styl je založen na kamarádkém vztahu mezi rodiči a dítětem. V tomto případě může u dítěte chybět vliv přirozené autority, jelikož rodiče nevymezují hranice, které jsou nutné dodržovat. Dochází zde k samostatnému vývoji dítěte (Sekot, 2019, 12-13; Gillernová, 2011, 124).

Nemůžeme jednoznačně říci, který výchovný styl je nejlepší a který je naprosto nevhodný, vždy je nutné brát v úvahu vlastnosti dítěte. Avšak autoritativní styl by měl být uplatňován v mladším věku, například v batolecím nebo v předškolním věku, kdy dítě není schopno samo o sobě příliš rozhodovat. Můžeme ho nechat rozhodovat o nepříliš důležitých věcech, například jestli si vezme červené nebo zelené tričko nebo zda si bude hrát se skládačkou nebo autem. Nemůžeme ho však nechat rozhodovat o zásadních a důležitých věcech, taková rozhodnutí by měl dělat rodič, protože za dítě zodpovídá. Postupně by se měl objevovat demokratický styl nebo také shovívavý, tento styl by měl být uplatňován nejvíce ve věku adolescenta, kdy je dítě už schopno rozhodovat v některých případech samo za sebe. O tom, jaký výchovný styl rodič zvolí, velmi závidí na věku dítěte.¹

Koncept efektivního rodičovství

Mezi zajímavé vzdělávací programy pro rodiče patří kurz efektivního rodičovství. Tento kurz patří do preventivních programů, který se věnuje výchově dětí v rodinách. Kurz efektivního rodičovství seznamuje rodiče s metodami a technikami, které pak mohou uplatňovat při výchově dětí a ovlivnit tak chování svých potomků, například podpořit jejich sebedůvěru, zodpovědnost, samostatnost a spolupráci (Širůčková, M., Miovský, M.,

---

¹ Přednáška Mgr. Zuzany Masopustové, Ph. D. na téma Co, kdy a jak v rodičovství, v rámci předmětu Psychologie v běžném životě, podzim 2020

Skácelová, L., & Gabrhelík, R., 2012, 12). „*Cílem tohoto konceptu je podpořit rodiče ve zvládnání jejich rodičovské role a nalézt řešení v problémových situacích ve výchově a přispět k celkovému pocitu spokojenosti v rodinách účastníků*“ (Širůčková, M., Miovský, M., Skácelová, L., & Gabrhelík, R., 2012, 13). Kurz se zaměřuje na pochopení principů rodičovství, které je založeno nikoliv na autoritativní ani liberální výchově, ale na demokratické. Dalším bodem je, aby rodič dokázal porozumět cílům nevhodného chování dítěte, uvědomit si převzaté výchovné stereotypy, posílení sebeúcty a sebedůvěry nejen rodičů ale i dítěte, pochopení individuality dítěte, definovat role jednotlivých členů rodiny, seznámit se s pozitivními formami komunikace, vybudovat si hranice ve vztazích, určit řád a rodinná pravidla, nalézt vhodný styl pro řešení konfliktních situací (Širůčková, M., Miovský, M., Skácelová, L., & Gabrhelík, R., 2012, 13). Tento koncept vychází z Alfreda Adlera a jeho žáka Rudolfa Dreikurse (Rabušicová & Rabušic, 2008, 221). Alfred Adler ve své teorii pohlíží na osobnost, jako na celou nedělitelnou bytost, jehož touhou je patřit k lidské společnosti a zaujímat v ní své vlastní místo. Pokud tomu tak není, jedinec může nabývat pocitu méněcennosti (Dreikurs-Ferguson, 1993, 5). Důvodem, proč tento koncept zmiňuji ve své práci je, že vychází právě z Alfreda Adlera a jeho konceptu sourozeneckých konstelací jako jednoho z vlivů působící na osobnost jedince.

5. Výchova sourozenců v rodině

Každé dítě vyrůstá v jiné situaci a je nutné dle toho k někomu přistupovat. I sourozenci, kteří pocházejí ze stejné rodiny, se potýkají s odlišnými podmínkami a situacemi. Sourozenci mohou mít naprosto odlišné předpoklady a nelze očekávat stejné výsledky u obou dětí (Vágnerová, 1999, 206). „*Základní charakteristikou sourozenecké skupiny je její nevýběrovost*“ (Vágnerová, 1999, 208). Určité charakteristiky jako je například věk, pohlaví, pozice v rodině nebo počet sourozenců jsou dětem dány a nelze je žádným způsobem měnit. To vede k tomu, že každé dítě v rodině zaujímá určitou roli, tato role už je většinou určena předem. Z této role také plynou i určité postoje rodičů a jejich očekávání (Vágnerová, 1999, 208).

Výchova prvorozených v rodině

Když se partnerům narodí první vysněné dítě, veškerá pozornost se upírá právě na jejich prvorozeného potomka. Poprvé se všechno oslavuje, například první zub, první krůčky, první slovo, první narozeniny atd. Rodiče cítí určité naplnění, že mají dítě, které bude

pokračovatelem rodu, cítí se být pyšný (Prekopová, 2015, 61). S tím souvisejí i vysoké nároky rodičů, které na své prvorozené dítě kladou. Očekávají od něj, že bude mít dobré známky, bude pořádné, bude dobré například v nějakém sportu nebo v jiné oblasti. Dítě je vlastně takovým jedináčkem, na které je upírána veškerá pozornost. Jedináčkem je ale pouze do té doby, než se mu narodí sourozenec, pak se jeho pozice v rodině rapidně mění. Nastává pro staršího sourozence velký zlom, může mít pocit, že byl „sesazen z trůnu“. Dítě se může cítit odstrčené, nechápe, že nic neprovedlo a jeho pozice se ze dne na den změnila, proto má prvorozený často tendenci žárlit na mladšího sourozence. Pokud nastane situace, že mladšímu dítěti je věnován všechn čas i na úkor staršího sourozence, prvorozený to může vnímat jako trest (Novák, 2007, 42). Jednou ze změn, která nastává s příchodem jednoho nebo více sourozenců je ta, že rodiče od prvorozeného očekávají, že se bude chovat vždy rozumněji, lépe, silněji než jeho mladší sourozenec a tím pádem mu v rodině může být pochopitelně přiděleno nejvíce povinností. Podle Lemana by se měla pro prvorozené zavést i určitá privilegia, těmito privilegii se myslí například chodit později spát dostávat kapesné nebo být déle venku, která budou platit pouze pro prvorozeného. Pro výchovu prvorozených není typické pouze větší množství povinností, ale i větší počet omezení a zákazů než u mladších sourozenců (Leman, 2016, 253). Na druhou stranu matky jsou při výchově prvního potomka velmi úzkostlivé a nejisté, vše detailně pozorují, organizují a veškerá pozornost a očekávání je upřeno právě na prvorozeného, což nemusí být pro dítě příjemné. Už v prenatálním období dokáže dítě vnímat všechny pocity matky. Je tedy dobré, když se pozornost rodičů upře i na druhé nebo třetí dítě (Prekopová, 2015, 68-72). Jak už je v této práci jednou zmíněno, prvorozený se stává vzorem pro mladšího sourozence, je to právě on, kdo určuje tempo. Mladší sourozenec se mu samozřejmě snaží vyrovnat. Pokud nastane situace, že mladší dítě jej přeběhne a stane se úspěšnějším, například pokud mladší sourozenec začne mít lepší školní prospěch, prestiž nebo se mu rodiče snaží více vyhovět. Starší dítě pak může nabývat pocitu, že jeho pozice je ohrožena (Adler, 2018, 128-129; Leman, 2006, 257). Prvorozený není zvyklý, že pozornost rodičů je upřena i na někoho jiného, jelikož celý jeho předchozí život byla pozornost upřena na něj a nyní se o ni musí s někým dělit. Zatímco, druhorozené děti už se tak do rodiny rodí a jsou zvyklé, že je tu vždy ještě někdo, s kým se bude muset dělit.

Dle Čapka a Čapkové (2010, 37–38) jsou prvorozené děti vychovávány nejpřísněji v porovnání s mladšími dětmi. Po tom, co se do rodiny narodí další potomek je považováno

rodičem prvorozené dítě za velké a vyžaduje se po dítěti, aby bylo poslušně, rozumné a šikovné.

Výchova druhorozených (prostředních) v rodině

Když se do rodiny narodí druhé dítě znamená to spoustu změn nejen pro starší dítě, ale i pro rodiče. Rodiče se musejí naučit respektovat odlišnosti svých dětí a podle toho k nim takto přistupovat. Druhé dítě má často tendenci více rebelovat a neuznávat tolik autoritu jako je to většinou u prvorozených, pro které je autorita velmi důležitá. S tím může souviset to, že výchova druhorozených je pro rodiče náročnější a dítě v očích rodičů působí jako zlobivější dítě. Rodiče by v takových případech měli vzít v potaz individuální vlastnosti svých dětí a zároveň určitý řád a důslednost. Sourozenci mají také tendenci mezi sebou soupeřit, což může ještě více podpořit srovnávání dětí ze strany rodičů, kteří mají neustálou potřebu porovnávat mladšího se starším sourozencem. Před mladším sourozencem je vždy někdo, kdo mu určuje tempo, mladší sourozenec se snaží staršího nějakým způsobem dobihat nebo dokonce předběhnout, aby se cítilo stejně doceněné a uznávané jako starší sourozenec. Pokud jsou v rodině tři a více dětí, tak si můžeme povšimnout, že prostřední dítě je nejméně rozmazlované. Jedním z důvodů je, že se neustále musí ohlížet na své sourozence a podřizovat se buďto staršímu nebo mladšímu sourozenci (Leman, 2016, 276). Dítě je mezi nimi sevřené, proto je nutné, aby se rodiče ptali na jejich pocity a názory (Čapek, J., & Čapková, M., 2010, 44). Pro mladší sourozence je typické, že všechno nebo aspoň většinu věcí dědí po svém starším sourozenci, v rodinách s nízkými příjmy je to téměř zvykem, to může v druhorozeném dítěti podmiňovat dojem, že je méně důležité. Pro prostřední děti je velmi významná pozornost rodičů, o kterou si ale málokdy samy řeknou. Je nutné si pro každé dítě vyhradit určitý čas, aby se necítilo zanedbávané oproti ostatním sourozencům (Leman, 2016, 276; Čapek, J., & Čapková, M., 2010, 44).

Výchova benjamínků (nejmladších dětí) v rodině

Oproti starším sourozencům, si můžeme mnohdy všimnout, že rodiče k nejmladším dětem přistupují naprosto odlišným způsobem. Rozdíl je v tom, že rodiče se k benjamínkům chovají shovívavěji než ke svým starším dětem a častěji jim procházejí věci, které by například u prvorozeného ani u druhorozeného neprošly. Můžeme tedy říci, že výchova benjamínků je nejmírnější a benjamínek nemusí tolik dodržovat pravidla, která jejich sourozenci bezpodmínečně dodržovat musejí. Rodiče se jim také snaží různé úkoly a

problémy usnadňovat, což v některých případech nemusí být pro dítě zcela vhodné, protože v budoucnu by mohlo mít problém samostatně řešit překážky a stávat se tak závislými na ostatních lidech. Důvodem proč, rodiče k nejmladšímu členu rodiny tímto způsobem přistupují je, že je v jejich očích považován za stále malé (Čapek, J., & Čapková, M., 2010, 47). Na rozdíl od ostatních se po nich tolik nežadá, většinu věcí za něj udělají rodiče nebo jejich starší sourozenci. Z tohoto důvodu je dobré, když je nejmladší člen rodiny také zapojen do každodenních činností a necítí se oproti ostatním nepotřebné. V rodinách se třemi nebo více dětmi se může také stát, že nejmladší dítě bude nejméně docenováno. Rodiče už máloco překvapí, jelikož už to viděli u svých starších dětí. Při výchově benjamínků je důležité, aby jejich výkony byly stejně ohodnoceny jako u předchozích sourozenců. Pokud tomu tak není, může být nejmladší dítě frustrováno z toho, že nikdy pro rodiče nebude tak dobré jako jeho starší sourozenci (Leman, 2016, 292-295).

6. Shrnutí

Teoretická část této práce se věnuje základním pojmům jako je rodina, výchovné styly, sourozenecké konstelace. Tyto pojmy pak tvoří rámec empirické části. Nejprve jsem se věnovala termínu, kterým je rodina. Dítě se většinou rodí do rodiny, která pro něj představuje první a hlavní výchovné prostředí. V následující kapitole jsem se věnovala specifickým vícedětných rodin, konkrétně jsem zde zmínila data o těchto rodinách a jejich charakteristické vlastnosti. Ve třetí kapitole je vysvětlen pojem sourozenecké konstelace a charakteristika jedinců podle pořadí narození. Těmito pozicemi jsou prvorozený, druhorozený a nejmladší. Ve čtvrté kapitole se zabývám výchovnými přístupy v rodině a také jsem zde uvedla několik modelů stylů výchovy v rodině, které jsem považovala za nejznámější a nejdůležitější. Navíc jsem zde také představila koncept efektivního rodičovství, který vychází z konceptu sourozeneckých konstelací Alfréda Adlera. Poslední kapitola velmi úzce navazuje na předchozí kapitolu, konkrétně se zde zabývám výchovou sourozenců v rodině podle jejich pořadí narození. V této části shrnuji typické výchovné přístupy k dětem podle pořadí narození.

Empirická část

7. Metodologický postup

Součástí této kapitoly jsou informace o použité metodologii. Definuji zde výzkumný problém a výzkumný cíl, výzkumné otázky, výzkumný vzorek, metodu sběru dat, způsob vstupu do terénu a analýzu dat.

7.1 Výzkumný problém a výzkumný cíl

Výzkumným problémem mého výzkumného šetření je výchova dětí v rodinách se třemi dětmi. V této poměrně široké oblasti se zaměřuji zejména na rozdíly ve výchovných přístupech rodičů. Dále popisuji, v čem odlišnosti spočívají a čím jsou ovlivněny. Výzkumný problém je zkoumán pomocí kvalitativního šetření. Popisuji tedy subjektivní názory, zkušenosti a pohledy rodičů vychovávající tři děti. Důvodem, proč jsem si vybrala toto téma, je zvědavost a osobní zkušenost, jelikož jsem se několikrát sama setkala s rozdíly ve výchově.

Z teoretické části je zřejmé, že existuje poměrně velké množství studií a teorií týkající se sourozeneckých konstelací a výchovy sourozenců. Mým cílem je ověřit tyto poznatky a popsat, jak probíhá výchova v rodinách se třemi dětmi. Dále se snažím poukázat na rozdíly ve výchovných přístupech vůči jednotlivým dětem.

7.2 Výzkumné otázky

Na základě výzkumného problému jsem si stanovila základní výzkumnou otázku, jejímž cílem je zjistit, jak probíhá výchova ve vícedětných rodinách, rozdíly ve výchově dětí a jak je výchova ovlivněna na základě sourozeneckých konstelací. Hlavní výzkumnou otázkou (HVO) je: **Jak probíhá výchova v rodinách se třemi dětmi?**

Dále jsem tuto širokou otázku rozpracovala do několika specifických otázek. Konkrétně do šesti specifických výzkumných otázek (SVO), které mi mají pomoci popsat výchovu dětí ve vícedětných rodinách a odhalit rozdíly ve výchově mezi jednotlivými dětmi:

SVO1: Jaký výchovný styl převládá v rodinách se třemi dětmi?

SVO2: Jak probíhá výchova prvorozeného dítěte?

SVO3: Jak probíhá výchova druhorozeného dítěte?

SVO4: Jak probíhá výchova nejmladšího dítěte?

SVO5: Jak se liší výchova jednotlivých dětí?

SVO6: Jak výchovný přístup rodičů ovlivňuje sourozenecké vztahy?

První specifická otázka má zhodnotit, jaký výchovný styl volí rodiče se třemi dětmi. Styl výchovy je popsán pomocí dvou teorií, kterými jsou Čápův model devíti polí a Lewinův model způsobu výchovy. Následující specifické otázky se týkají výchovy prvorozeného, prostředního a nejmladšího dítěte, kde se snažím nastínit, co je pro výchovu jednotlivých dětí charakteristické a v čem se liší. Další specifická otázka se týká konkrétních odlišností týkající se výchovy dětí v rodině se třemi dětmi. Zde jsem se věnuji rozdílům ve výchovných přístupech rodičů k jednotlivým dětem, zejména odlišnostem v rodinných rutinách, povinnostech, kontrole a očekáváních rodičů vůči dětem. V této části jsem také popisovala charakteristiku jednotlivých dětí a pro ně typických vlastností, které mi pomohly k lepšímu poznání a pochopení osobnosti dětí. Poslední specifická otázka se týká vztahů mezi jednotlivými dětmi. Zde se popisují, jak výchovné přístupy rodičů mohou ovlivnit vztahy mezi dětmi.

7.3 Výzkumný vzorek

Jelikož se moje bakalářská práce týká rodin se třemi dětmi, oslovila jsem tři rodiny, lépe řečeno rodiče. Výzkumný vzorek byl sestaven záměrným výběrem na základě předem určených znaků. Musela být dodržena podmínka, že v rodině budou vychovávány tři děti ve věkovém rozmezí od 5 do 16 let a věkový rozdíl mezi dětmi nesmí být větší než sedm let, zejména mezi prvorozeným a druhorozeným. Důvodem tohoto rozhodnutí bylo, že jsem chtěla vyřadit sourozence, kteří mají velký věkový rozestup a vyrůstají tedy jako jedináčci. Současně jsem chtěla, aby nejmladšímu dítěti bylo minimálně pět let a bylo už v některých oblastech samostatné, protože se domnívám, že pokud by dítě bylo mladší, rozdíly ve výchově by se mi vnímaly velmi těžko, jelikož si myslím, že většina péče a pozornosti by byla věnována nejmladšímu dítěti, které by ji pochopitelně nejvíce vyžadovalo. Počet dětí, tedy tři děti jsem volila proto, že jsem předpokládala, že jednotlivé rozdíly ve výchově mezi třemi dětmi budou výraznější než u rodin se dvěma dětmi. Pro rozhovor jsem si vybrala rodiče, protože mě zajímalo, jak rodiče vnímají rozdíly ve výchově a jestli si tyto rozdíly jsou schopni uvědomovat.

Pro lepší orientaci jsem zaznamenala všechny potřebné informace do přehledné tabulky a pod ni jsem ještě podrobněji popsala základní informace o rodině, které považuji za

důležité. V této tabulce jsou vždy uvedeni rodiče, děti, pořadí, ve kterém se děti narodily, pohlaví dětí, věk dětí a typ školy, kterou děti momentálně navštěvují. Z uvedených tabulek je možné vyzorovat, že jsem dělala rozhovory se třemi rodinami, kde dotazovanými byli rodiče vychovávající tři děti. Jména respondentů a dětí jsou pozměněna kvůli jejich anonymitě. Pro lepší přehlednost jsem volila stejná začáteční písmena pro každého člena rodiny, aby bylo zřetelné, že členové rodiny pocházejí z jedné rodiny. Rodiče, kteří se výzkumu zúčastnili, byli vždy oba z jedné rodiny a jejich děti byly jejich společné. Všechny tři rodiny byly rodiny úplné a fungující. Rodiče byli v manželském svazku a s dětmi žili ve společné domácnosti.

Výzkumný vzorek:

Tabulka č. 3: Charakteristika rodiny č. 1

Rodina Adámkova

Rodiče	Děti	Pořadí	Pohlaví	Věk dětí	Škola
Alena + Antonín	Aneta	Prvorozená	Žena	13	Gymnázium
	Agáta	Druhorozená	Žena	11	ZŠ
	Alice	Nejmladší	Žena	8	ZŠ

Alena a Antonín jsou manželé žijící se svými dcerami ve společné domácnosti. Rodina bydlí ve větším městě. Prvorozená dcera Aneta navštěvuje víceleté gymnázium, druhorozená dcera Agáta a nejmladší dcera Alice chodí do tradiční základní školy. Rodina bydlí v domě, kde mají dcery dva pokojíčky. V jednom je nejstarší dcera Aneta a druhorozená Agáta s nejmladší dcerou mají společný pokoj. V každém pokojíčku jsou dvě postele, tudíž si druhorozená dcera Agáta, může vybrat ve kterém pokojíčku bude spát.

Tabulka č. 4: Charakteristika rodiny č. 2

Rodina Dvořáková

Rodiče	Děti	Pořadí	Pohlaví	Věk dětí	Škola
Diana + Dalibor	Denisa	Prvorozená	Žena	12	Gymnázium
	David	Druhorozený	Muž	10	ZŠ
	Dominik	Nejmladší	Muž	6	MŠ

Manželé Diana a Dalibor bydlí ve větším městě společně se svými třemi dětmi. Prvorozená dcera Denisa navštěvuje víceleté gymnázium, druhorozený syn David navštěvuje základní školu, ale společně s rodiči přemýšlejí o tom, že by David šel také na víceleté gymnázium stejně jako jeho starší sestra Denisa. Díky Davidovým nadprůměrným výsledkům šel místo do první třídy rovnou do druhé. Nejmladší syn chodí ještě do mateřské školy. Matka Diana prodělala vážnou nemoc, kvůli tomu nechodí do práce, tudíž tráví s dětmi velké množství času obzvláště s nejmladším synem Dominikem. Přestože je matka s dětmi doma a tráví s nimi více času než ostatní rodiče, kteří chodí do práce, snaží se dětem poskytovat volnost. Děti mají jeden společný pokoj. Momentálně rodiče pracují na tom, aby vytvořili nejstarší dceři samostatný pokoj a mohla se odstěhovat od svých mladších bratrů do vlastního pokoje.

Tabulka č. 5: Charakteristika rodiny č. 3

Rodina Maškova

Rodiče	Děti	Pořadí	Pohlaví	Věk dětí	Škola
Marie	Matěj	Prvorozený	Muž	9	ZŠ
+	Markéta	Druhorozená	Žena	7	ZŠ
Martin	Marek	Nejmladší	Muž	5	MŠ

Rodina Maškova společně žije v menším městě. Prvorozený syn chodí do základní školy, jelikož je Matěj velmi přemýšlivý a ve škole má velmi dobré výsledky, rodiče uvažují o tom, že by pro něj bylo vhodné ho dát v budoucnu na víceleté gymnázium. Matěj má také problém navazovat sociální kontakty s ostatními dětmi a ve třídě je považován za „šprta“. I z tohoto důvodu si rodiče myslí, že by pro něj víceleté gymnázium bylo nejlepší možností. Druhorozená dcera chodí stejně jako její bratr na základní školu. Nejmladší syn Marek navštěvuje mateřskou školu. Prvorozený Matěj má vlastní pokojíček a druhorozené Markéta s Markem mají pokojíček společný.

7.4 Metoda sběru dat

Vzhledem k mému výzkumnému cíli a výzkumnému problému jsem volila kvalitativní metodu sběru dat, která mi přišla vhodnější pro detailnější porozumění zkoumaným jevům. Podstatou kvalitativního výzkumu je, že do hloubky a komplexně zkoumá určitý široce definovaný jev. Jeho úkolem je přinést, co nejvíce informací o daném jevu. Kvalitativní

výzkum se opírá o indukci. Tzn., že nejdříve je nasbíráno potřebné množství dat a až poté jsou zkoumány pravidelnosti, které se ve výzkumu vyskytují (Švaříček, R., & Šed'ová, K., 2014, 24).

Pro získávání dat jsem volila hloubkový rozhovor, při kterém se snažila získat co největší množství informací od respondentů, s kterými byly rozhovory prováděny. Respondentů jsem se dotazovala pomocí otevřených otázek, které mi umožnily lépe porozumět zkoumaným jevům. Konkrétním typem hloubkového rozhovoru byl polostrukturovaný rozhovor. Témata a otázky, na které jsem se chtěla zeptat, jsem si předem připravila. Nejprve jsem si připravila specifické otázky, které jsou zmíněny výše a k těm jsem následně přiřadila konkrétní tazatelské otázky, které mi tvořily oporu, při získávání informací.

7.5 Způsob vstupu do terénu

Na začátku výzkumu jsem seznámila všechny respondenty s cílem výzkumu a jeho účelem. Dále jsem popsala průběh rozhovoru a základní informace. Čas rozhovoru byl vybrán podle přání respondentů. Všechny rozhovory byly provedeny přes Skype nebo mobilní telefon, vzhledem k dosavadní situaci, která neumožňuje osobní kontakt. Respondenti měli na výběr z několika možností, přes které bylo možné rozhovor uskutečnit, aniž bychom se museli sejít osobně. Všechny rozhovory probíhaly samostatně, bez přítomnosti dalších osob. Oba rodiče z jedné rodiny mi poskytli ve většině případů rozhovor bezprostředně po sobě. Na začátku rozhovoru byli respondenti seznámeni s průběhem rozhovoru, nahráváním a také byli ujištěni o zachování jejich anonymity. Dále všem byla obeznámena možnost, že mohou rozhovor kdykoliv ukončit a nemusejí odpovídat na jakoukoliv otázku, pokud nebudou chtít. Po vyslovení souhlasu ze strany respondentů byl zahájen rozhovor. Všechny rozhovory byly nahrávány. Nahrávky mi poté sloužily k tomu, abych rozhovor mohla doslovně přepsat a následně analyzovat pomocí otevřeného kódování. Po doslovném přepsání rozhovorů a následné analýze byly všechny nahrávky smazány.

7.6 Analýza dat

Jak už je zmíněno výše, rozhovory byly doslovně přepsány do textové podoby. Následně byly analyzovány pomocí otevřeného kódování. Otevřené kódování odhaluje v datech určitá témata. Tato témata tvoří seznam, který je potřeba následně roztřídit a zorganizovat, abychom mohli přistoupit k další analýze (Hendl, 2012, 247). Text je tedy rozdělen na jednotky, touto jednotkou může být například slovo, věta či odstavec. Kódy jsou

dále kategorizovány na základě určitého kritéria (Švaříček, R., & Šedřová, K., 2014, 91, 211). Pomocí otevřeného kódování jsem vytvořila kódy pro určité úseky výpovědí respondentů. Z těchto kódů dále vznikly kategorie, které tvořily základ pro můj výzkum. Konkrétně vzniklo pět kategorií. První oblast popisovala osobní informace o rodinách, tedy rodinnou situaci apod. Tyto informace jsem zaznamenala do výše uvedených tabulek (tabulka č. 3, 4, 5) a následně jsem popsala důležité informace o rodině ještě pod každou tabulku samostatně. Osobní informace mi pomohly pochopit rodinnou situaci, od které se odvíjí mnoho dalších aspektů, které mají vliv na výchovu dětí. Druhá kategorie se zabývala výchovou jednotlivých dětí, v této kategorii jsou zahrnuty výsledky, které jsem získala od rodičů a popisují to, jak probíhá výchova v rodinách se třemi dětmi. Třetí kategorie nese název sourozenecké konstelace. V této kategorii jsou popsány charakteristiky jednotlivých dětí, tedy prvorozených, druhorozených a nejmladších. Následující kategorie – rozdíly ve výchově dětí, úzce souvisí s předchozí kapitolou, jelikož od osobností dětí se odvíjí i výchovný přístup. V této kategorii popisují konkrétní rozdíly, které jsem zaznamenala zejména v náročnosti na děti, rodinných rutinách, očekáváních vůči dětem, kontrole a povinnostech. Poslední kategorií jsou vztahy mezi dětmi. Tuto kategorii zde zmiňuji proto, že výchovný přístup ovlivňuje i vztahy mezi jednotlivými dětmi. Kategorie a subkategorie jsem zaznamenala do tabulky (viz tabulka číslo 6). Kategorie, které vznikly z kódování, se shodují s mými výzkumnými otázkami, které jsem formulovala před tím, než byly rozhovory uskutečněny.

Tabulka číslo 6: Kategorie a subkategorie

Kategorie	Subkategorie
Osobní informace o rodině	Rodinná situace Zájmy (trávení volného času)
Způsoby výchovy v rodině	Výchovné styly/přístupy Pohled rodičů na výchovu (zkušenosti, názory, pocity) Výchovné řízení Emoční vztah Podíl matek a otců na výchově Shoda/neshoda s partnerem na výchově
Sourozenecké konstelace	Charakteristika dětí/osobnost dětí
Rozdíly ve výchově dětí	Rozdíly v náročnosti na děti

	Rodinné rutiny Povinnosti Očekávání Kontrola
Vztahy mezi sourozenci	Ovlivňování mezi sourozenci Pomoc mezi sourozenci

8. Výsledky

Výsledky prezentuji podle předem stanovených výzkumných otázek, dále využívám kategorie a subkategorie, které vznikly z dosloveného přepisu a následovného kódování získaných dat.

8.1 Jaký výchovný styl převládá v rodinách se třemi dětmi?

V této části budu popisovat způsoby výchovy v rodinách se třemi dětmi. Konkrétně budu vycházet z teorie Jana Čápa a jeho analyticko – syntetického modelu výchovy a Lewinova modelu výchovy, které jsou popsány v teoretické části. Čápův model kombinuje výchovné řízení, které může být silné, střední, slabé a rozporné s emočním vztahem rodičů k dítěti. Emoční vztah může být záporný, záporně-kladný, kladný nebo extrémně kladný (1996, 151). Po vzoru Čápa model výchovy jsem rozdělila tuto kapitolu na dvě podkapitoly – výchovné řízení a emoční vztah.

8.1.1 Výchovné řízení

U všech tří rodin byly výchovné styly či přístupy velmi podobné a nikterak zásadně se nelišily. Z rozhovorů s respondenty vzešlo, že v rodinách se třemi dětmi jsou velmi důležité hranice a pravidla, které je nutné dodržovat. Například Marie tvrdí: „*Jako kdyby nebyly hranice, tak by to ani v těchto početných rodinách nešlo, ale já se snažím o obojí, jak diskusi, tak i ty hranice.*“ Na základě výzkumu je možné pravidla rozdělit na dva typy. Prvním typem jsou pravidla a hranice, které jsou rodiči pevně dány a děti o nich nemohou diskutovat. Tyto pravidla se týkají zejména hygieny, například umývání rukou, čištění zubů, úklidu či základů slušného chování. Dále rodiče po dětech vyžadují, aby pravidelně jedly, potom jsou určena pravidla, co se týče oblékání nebo trávení času na počítači či na mobilním telefonu. Druhým typem jsou hranice a pravidla, která jsou možné s dětmi prodiskutovat. Těmito pravidly jsou například čas spánku, chování ven s kamarády, výběr filmů či her, nákup určitých produktů či

oblečení atd. V těchto případech rodiče berou ohledy na přání a potřeby dětí a jsou ochotni o tomto s dítětem komunikovat a diskutovat. Výchovné řízení rodičů ve vícedětných rodinách bychom mohli charakterizovat jako slabé až střední. Na děti jsou kladeny požadavky a vyžaduje se po nich, aby je dodržovaly, zároveň dochází k jejich kontrole, avšak kontrola v některých oblastech není nikterak přehnaná.

Dle Lewinova modelu způsobu výchovy, výchova v rodinách se třemi dětmi odpovídá stylu demokratickému v kombinaci s autoritativním stylem výchovy. Dotazovaný Martin tvrdí, že v jejich výchově se snaží i o kamarádský vztah s dětmi, ale vždy musí být dodržena určitá pravidla, pokud nejsou dodržena, rodič je nucen přehodnotit přístup. Martin popisuje výchovu v jejich rodině tímto způsobem: *„Takže každý to má trochu jinak, ale spíš to kamarádství převládá. Druhá věc je, to je takový negativum, že člověk musí stejně přepnout někdy do té autority a říct, tak to je konec. Tady ty pravidla se musí dodržet a tudy vlak jako nejede. A to je náročný, ale musí se to taky dělat. Takže i ten autoritativní prvek tam jako hraje svou roli, ale spíš se snažíme, teda asi já si myslím v té formě být jako kamarád.“* U dalších rodin se výchova významně nelišila. Rodiče vždy popisovali, že se snaží s dítětem navázat kamarádský vztah, ale ne vždy a za každé situace je to možné. Kamarádský vztah s dítětem je možný tehdy, pokud dítěte plní požadavky, které jsou na něj kladeny. Dítě požadavky plní bez nutnosti kontroly, zároveň těmto požadavkům rozumí a uvědomuje si nutnost jejich plnění. Pokud nejsou pravidla či požadavky dodržovány rodiče se uchylují například k různým trestům a výchovný styl se mění na autoritativní, kdy je rodič nucen dítě napomínat a kontrolovat. Tento způsob podle rodičů nastává až jako poslední možné řešení. Nejdříve se se svými dětmi většina rodičů snaží vyjít „po dobrém“, to znamená, že dochází k diskusi. Jako dobrý příklad uvádím citaci Diany: *„Ale v rámci těch hranic, samozřejmě s nima diskutujeme a pak v rámci diskuse pak řešíme, jak případně ty hranice budeme posouvat a tím, že děti znají i ten pojem toho, že máme nastavený hranice, tak s náma můžou o tom mluvit otevřeně. A myslím si, že i dokážou vizualizovat si tu situaci, že vlastně ty hranice jsou na určitým místě a můžou se i nějak posunout a myslím si, že jsou schopný, velmi dobře o tom komunikovat, tak abychom my byli schopni to přijmout ten jejich náhled.“*

8.1.2 Emoční vztah

Emoční vztah mezi dětmi a dospělými byl v rodinách ve všech případech kladný. Rodiče poskytovali svým dětem podporu. Jak už je popsáno výše rodiče jsou schopni brát

ohledy na potřeby a přání dětí, avšak ve všech rodinách existují pravidla, požadavky a hranice, které musí být respektována.

U všech dotazovaných rodin jsem zaznamenala kladný a blízký emoční vztah mezi dětmi a rodiči. Většina dětí dle rodičů nemá problém se svěřováním a když děti něco trápí, nečiní jim problém za rodičem přijít a svěřit se, také rodičům velmi důvěřují. Rodičům velmi záleží na tom, aby s dětmi měli pěkný vztah například matka Diana říká: *„Je pro mě důležitý zachovat s nima vztah. Moje doufání, že si zachováme vztah, budou za mnou rádi jezdit, že mi budou telefonovat, že prostě zůstaneme v kontaktu a neořízneme se. A zároveň budou mít vztah mezi sebou a podaří se jim najít partnery, kteří budou kompatibilní, k té naší rodině, to znamená, že se budou prostě scházet dohromady, a to bych si strašně přála tohle. A je to asi takový klišé a je to asi divný, ale vlastně jako no přijde mi to důležitý.“* Aby takový vztah s dětmi udržela, snaží se podle ní jevit zájem o děti, podporovat děti v zájmech, které je zajímají atd. V rodině Dvořákových mají oba rodiče velmi blízký kontakt s dětmi, který je důležitý nejen pro děti, ale i pro ně samotné. Matka Diana popisuje vztah s dětmi: *„Chci mít vymazlený dítě. Takže s Deniskou jsme měli fakt hodně blízkej kontakt, nosili jsme ji v šátku a ona to jako vyloženě nějak potřebovala, měla to ráda. Musíme se spolu obejmout, musíme mít spolu ten fyzickéj kontakt. Já nevím, jestli to tak maj i ostatní děti, ale naše děti ten fyzickéj kontakt fakt potřebujou a jsou takový jako kontaktní a když chci s něma navázat kontakt, tak je nejlepší položit jim ruku na rameno. A eee jo že, jsou kontaktní.“*

Na výpovědích matek Diany a Marie bylo zajímavé, že nejbližší vztah mají s jejich dcerami. Diana popisuje její vztah s dcerou Denisou: *„Je mi strašně blízka a jsem za to strašně vděčná a mám pocit z toho, co ona mi naznačuje, že i jí to se mnou baví, že to není, že ona by se slitovala nad tou trapnou matkou (smích).“* Velmi podobně popisovala svůj vztah s dcerou i Marie: *„A já na ni vidím, že má (Markéta) vlastnosti po tatínkovi, je taková veselá, bezprostřední eee trošku jako neuspořádaná někdy v něčem eee a spíš jako, co se týče pořádku věcí, ale jinak je to pro mě, jako pro žemu, je to takové sluníčko, taková moje opora.“* Z těchto výpovědí tedy usuzuji že, dcery s matkami mají bližší vztah, což se například projevuje i ve svěřování a důvěře. Matka Marie tvrdí: *„Já jsem se nad tím nikdy nezamýšlela, já to nedokážu takhle říct, ale možná, že ty holčičky to mají jako jinak. Tím, že jsou možná víc napojený na maminku a jsou to holky, tak tuto stránku vnímají jinak. Kluci jsou víc tajnůstkáři.“* V žádné z dotázaných rodin dívky neměly problém se svěřit rodičům, zejména matkám. Zatímco chlápci měli se svěřováním problém. Stejný názor jako Marie má i otec

Martin, který poznamenává: „*Ale to je asi povaha těch kluků jako obecně, že o těch věcech moc nemluví, nesdělují to, nechávají to v sobě hodně. Kdežto Markétka, ta to říká jako narovinu hodně, protože je upovídánější.*“

Obecně tedy můžeme říct, že matky mají větší přehled o věcech, které jsou spojeny s jejich dětmi než otec. Jak se v mém výzkumu ukázalo, matky jsou ve výchově aktivnější, důslednější a organizují věci týkající se každodenního života dětí. Otcové ve většině případů nejsou ve výchově důslední jako matky. S dětmi spíše tráví čas zábavou a snaží si tím vynahrazovat čas s dětmi, zatímco matky s dětmi plní povinnosti a zajišťují každodenní chod domácnosti. Přesto se rodiče na výchově shodují. To lze demonstrovat na citaci Martina: „*Ale myslím si, že to nedokážu, jak už jsem říkal, tak důsledně, na tom, na čem se domluvíme dodržet. Ale myslím si, že ti tatínkové, co tak mám v okolí, tak to tak jako mívají. Možná proto, že jsou hodně v práci a jsou rádi, že aspoň chvíli jsou s těma dětma doma a mají s těma dětma zábavu no, a tak trochu je kazi ty děcka. A možná v tomhle jsme jiní a možná to neberou tak vážně. Jsem víc nad věcí a tolik mě to nerozčiluje. My máme stejný směr, co chceme s těma dětma dělat, ale já mám širší krajnice, třeba, jak jsou na dálnici. Ona jede přesně v tom pruhu a já třeba občas vybočím. Tak asi tak.*“

Všechny rodiny se snaží volný čas trávit se svými dětmi. Každá rodina tráví volný čas odlišným způsobem. První rodina se snaží volný čas trávit aktivně i pasivně. Matka Alena popisuje aktivity rodiny tímto způsobem: „*No tak jezdíme na výlety, chodíme na procházky se psem, čteme si často, hrajeme hry společenské, jen tak si povídáme, jsme s kamarádama, když je to možný. S rodinou, sportujeme trochu, v zimě lyže, v létě turistika nebo na kole jedeme někam, pracujeme na zahradě.*“ Rodina Dvořáková tráví stejně jako rodina Adámkova společný čas aktivně i pasivně s tím rozdílem, že pro tuto rodinu je velmi důležitý i čas strávený o samotě, kdy si například každý člen domácnosti sám čte apod. Právě u rodiny Dvořákových je patrné, že děti mají v rozhodování o aktivitách významné slovo a mohou o tom s rodiči diskutovat. Děti si mohou organizovat volný čas samostatně a vybrat si aktivity, které je baví a chtějí se jim věnovat. Rodiče jsou si vědomi, že každé dítě je jiné a také má každé jiné zájmy a potřeby a podle toho tak k nim i přistupují. Jako příklad uvádím výpověď Diany: (...) „*Ale spíš si myslím, že je dobrý, že si vlastně ten program hledají samy. Mně přijde i zajímavý, jakým způsobem ten čas trávěj, že si to vyberou. Denisa je taková, že ráda maluje a čte si a je někde zalezlá ve svém koutku, zatímco Dominik ten potřebuje mnohem víc toho kontaktu se mnou.*“

Všechny rodiny se shodovaly v tom, že je velmi důležité, aby trávily s každým dítětem určitý čas o samotě, což lze ilustrovat pomocí citace matky Diany: „*Trávení volného času, se snažím být s každým dítětem každé den aspoň chvíli o samotě, a i když spolu třeba nemluvíme a jenom jakoby si k sobě sednem a přitulíme se, tak jakoby mít ten čas jenom pro to jedno dítě konkrétní. Někdy je to těžký, ale snažím se, aby to tak bylo.*“ Stejný názor má i Martin, který s každým dítětem má spojenou určitou aktivitu, jak popisuje ve své výpovědi: „*Jo, já si myslím, že každou činnost mám spojenou s někým jiným. Třeba s Matějem jedeme na nákup. Vezmeme auto a jedeme na nákup sami dva. Eeee s Markétou zas hrajeme ty stolní hry, protože jí to baví a je taková, že to připraví, většinou si vyhraje (smích) a pak to sbalí. A s Markem zas hodně chodím ven. Takže každý má eee myslím si..., že se hodně snažím dbát na to, aby se mnou trávil čas chvíli sám.*“ Z výpovědí je tedy zřetelné, že jak pro rodiče, tak pro děti je důležité, aby byl určitý čas s rodičem sám, bez přítomnosti ostatních sourozenců. Jedním z důvodů je, že pro dítě je jednodušší se rodiči s něčím svěřit, pokud je s ním sám bez přítomnosti ostatních sourozenců nebo druhý rodič. Tento fakt ve své výpovědi zmiňuje i Alena, kterou nyní cituji: „*S každou se snažím být vždycky jako o samotě, protože ony to jako nesdělují, takový ty niterný ty, třeba jako při večeři, kde tam jsme všichni.*“

8.2 Jak probíhá výchova prvorozeného dítěte?

Z rozhovorů s rodiči je zřejmé, že s narozením prvorozeného dítěte se rodiče ocitli v nové situaci. Výchova prvorozeného dítěte pro rodiče byla ve všech rodinách nejnáročnější, jelikož se dostali do nové role, se kterou neměli v minulosti žádnou zkušenost. Rodiče byli tedy u prvorozeného dítěte nejistí. Alena k tomu dodává: „*Takže to závisí ... vlastně to záviselo na tom, že jsem neměla zkušenosti s tím prvním dítětem, vlastně to s ní bylo takový nejtěžší. Vlastně to souvisí i s tím, že člověk byl takovej nejistej. A s tím, jak člověk ještě neměl zkušenosti. Leckdy jsem si připadala, jestli to všechno dělám dobře a leckdy jsem o sobě pochybovala. A pak se mě narodila ta prostřední dcera a s tou to najednou všechno šlo, tak jsem přestala mít o sobě pochybnosti.*“ S přibývajícím dětmi už si byli rodiče čím dál více jistější, na druhou stranu také rodiče přiznávají, že s narozením nejmladšího potomka už mají méně sil a s tím souvisí i rozvolňování určitých pravidel ve výchově, z čehož vyplývá, že rodiče u prvorozeného dítěte byli důslednější než u dalších mladších dětí, jak popisuje Antonín: „*Samozřejmě Aneta nějaká pravidla měla, který už holky mladší už potom neměly, protože jsme na to neměli sílu ještě když těch dětí přibývalo. No tak snažíme se pravidla, ale je to těžký je dodržovat.*“ Rodiče jsou si také vědomi složitosti postavení prvorozeného dítěte

a uvědomují si jeho nelehkou úlohu v rodině. Často prvorozeného potomka popisují jako „pokusného králíka“ na kterém se učili a zkoušeli si, jak správně vychovávat dítě.

8.3 Jak probíhá výchova druhorozeného (prostředního) dítěte?

Druhá velmi náročná situace pro rodiče nastává, když se narodí druhé dítě do rodiny a začnou mezi dětmi interakce, kdy rodiče musí mezi nimi řešit různé spory, což vystihuje Marie slovy: *„Takhle, když se narodila dcerka (druhorozená Markéta) a dospěla do stádia nějakých interakcí, tak teprve tehdy to pro nás byla velká neznáma, protože jsme museli řešit situace, na které jsme nebyli připraveni. Jo? Ty situace mezi sourozenci, když se hádají o hračky a musí se řešit jiné věci. U těch prvorozených, ano, tam se člověk učí, jak vůbec pečovat o to dítě, ale pak když se narodí ten druhý, tak tehdy začíná ta výchova s velkým V.“* Nicméně obecně rodiče popisovali výchovu druhorozeného dítěte jako snazší a byli si ve výchově jistější než u prvního dítěte. Což je podmíněno tím, že rodiče už mají určité ověřené postupy ve výchově, které měli možnost si vyzkoušet u prvorozeného a tyto postupy a pravidla automaticky převádí i na další dítě. Avšak některé věci se ve výchově liší. Například určitá pravidla se více rozvolňují a druhorozené dítě v některých případech přebírá výhody a privilegia prvorozeného dítěte. U prostředního dítěte rodiče také často zmiňovali, že druhé dítě má problém říct si o pomoc a svěřit se rodičům na rozdíl od ostatních sourozenců, což bylo patrné například z výpovědi Antonína: *„Třeba například Agátka nikdy nebyla schopná říct, co jí je. Začla brečet, ale nebylo z ní lehký vydobýt, že se někam bouchla nebo že jí někdo naštal. To člověk do poslední chvíle z ní nemoh jakoby dostat. Ta si to syslí v sobě no.“* Druhorozené děti vyhledávají spíše pozornost v kolektivu vrstevníků a kamarádů, kde jsou velmi oblíbenými osoba. Tento fakt popisuje i Leman (2008, 90) a vysvětluje ji tak, že prostředním dětem se nedostává příliš mnoho pozornosti v rodině, a proto hledají pozornost jinde, například právě u svých kamarádů nebo vrstevníků. Což je do značné míry ovlivněno tím, že se neustále musí přizpůsobovat staršímu nebo mladšímu sourozenci.

8.4 Jak probíhá výchova nejmladšího dítěte?

Výchovu nejmladšího dítěte považovali rodiče za nejjednodušší, jednak už mají s výchovou dětí velké množství zkušeností a také se do výchovy často zapojovaly i starší děti, které například pomáhají sourozenci se školními povinnostmi apod. Rodiče také často zmiňovali, že už nemají při výchově nejmladšího tolik sil a energie jako tomu bylo u prvorozeného dítěte, a proto nekladou na dítě takové nároky. Výchova je spíše volnější a méně důslednější, avšak rodiče nejmladší dítě zapojují do všech aktivit a povinností a snaží se

o to, aby bylo dítě samostatné. Ovšem nároky na dítě nejsou už téměř žádné nebo velmi malé. Ze svého výzkumu jsem také zjistila, že nejmladším dětem je v rodině věnováno nejvíce pozornosti a také ji nejvíce po rodičích vyžaduje. Pozornost nevyžadují pouze po rodičích, ale také od svých sourozenců, se kterými je od narození v neustálém kontaktu. To lze demonstrovat na výpovědi Diany, která porovnává vyžadování pozornosti u nejmladšího syna a prvorozené dcery: „*Denisa je taková, že ráda maluje a čte si a je někde zalezlá ve svém koutku, zatímco Dominik ten potřebuje mnohem víc toho kontaktu se mnou. A u Denisky to bylo i v tom jeho věku, v těch jeho pěti letech. Mnohem víc si četla nebo si prohlížela komiksy a malovala hodně, už i tehdy ten kontakt se mnou nechtěla tolik jako ten Dominik.*“ Stejný názor má i Marie, která říká: „*(...) A ten poslední Mareček, to je divoch, je umazlený. U něho se to projevuje v hlase, on používá takový jako mazlivý hlásek (...). A on se jako, když něco chce, tak se jako mazlí, je to takové mazlivé sluničko no. A on je úplně jiný než ten starší Matěj.*“

8.5 V čem se liší výchovné přístupy k jednotlivým dětem?

Rozdíly ve výchově dle respondentů závisí zejména na věku potomka, pořadí, ve kterém se dotyčný narodil, pohlaví ale také na osobnosti dítěte. Rodiče připouští, že každé dítě je jiné a ke každému musí přistupovat odlišným způsobem. Zároveň rodiče ve většině případů uváděli, že ke všem dětem přistupují stejně a snaží se o spravedlivou výchovu. Nicméně toto tvrzení neodpovídalo jejich odpovědím na konkrétní otázky. Z mých dat se ukazuje, že rozdíly ve výchově spočívají zejména ve vnímání dětí, rodinných rutinách, povinnostech, kontrole dětí, očekávání vůči dětem. Všechny tyto oblasti jsou popsány níže.

8.5.1 Jak rodiče vnímají své děti?

Ve výpovědích respondentů se často objevovalo, že každé dítě je individuální a dle toho k němu rodiče přistupují. Děti také disponovaly určitými typickými vlastnostmi, které se váží s jejich pořadím narození.

Prvorozené, rodiče charakterizovali nejčastěji jako cílevědomé a svědomité jedince. Tyto vlastnosti jsou pro ně výhodou zejména ve škole, kde mají díky tomu velmi dobré výsledky, a proto je rodiče popisovali jako chytré a přemýšlivé. Jednou z dalších vlastností, která se v odpovědích rodičů často objevovala, byla uzavřenost. Prvorozené děti rády tráví čas o samotě a nejsou tolik společenské jako mladší děti, často se u těchto dětí projevoval problém začlenit se do kolektivu, což bylo podmíněno buďto jejich osobností, tedy jejich

introvertní povahou anebo jejich tendencí moralizovat a poučovat své vrstevníky nebo sourozence, což mělo za následek to, že kamarádi či sourozenci už nevyhledávali kontakt s prvorozeným dítětem. Rodiče o prvorozených mluvili nejdéle a velmi rozsáhle, většinou byli schopni velmi detailně popsat jejich osobnost.

U druhorozených se nejčastěji objevovala odpověď citlivá/ý a empatická/ý. Tyto děti špatně nesly spory mezi rodiči či sourozenci. Také se u nich velmi často objevoval problém se svěřováním rodičům, což bylo současně spojeno s neschopností si říct o pomoc v případě nějakých problémů. Dále je rodiče popisovali jako extrovertní jedince, kteří jsou velmi oblíbení v kolektivu a mají mnoho kamarádů. Na rozdíl od prvorozených jsou méně svědomití, a proto je rodiče často považovali za flegmatické.

Nejmladší děti v rodině, rodiče často shrnuli jednoduše v jedné větě: „*Nejmladší je prostě nejmladší.*“ Rodiče považují nejmladší děti za stále malé a tímto způsobem k němu i přistupují. Také je považováno za nejvíce energického člena rodiny, který má potřebu neustále někoho bavit a dělat ostatním lidem kolem sebe radost nejrůznějšími způsoby. Velmi dobře se také umí vyrovnávat se změnami a dokážou se přizpůsobovat ostatním členům rodiny. Nejmladší dítě stejně jako ostatní sourozenci vyžaduje mnoho pozornosti, v jeho případě je mu také nejvíce rodiči poskytována. Pozornost se mu dostává nejen od rodičů, ale také od starších sourozenců, kteří jsou s nimi neustále v interakci, na rozdíl od prvorozeného dítěte, který si poměrně složitě musel zvykat na nové členy rodiny.

8.5.2 Jaké jsou rozdíly v rodinných rutinách ve vztahu k dětem?

Ve vícedětných rodinách je nutný režim či řád. Tento řád zahrnuje určitá pravidla, která je nutné dodržovat, aby rodina mohla co nejlépe fungovat. Pravidla zahrnují například čas k uložení dětí ke spánku, doba strávená na počítači či jiném technickém zařízení, kapesné, chození ven s kamarády atd. Tyto pravidla se v rodinách poměrně lišily, zejména čas k uložení dětí ke spánku. Relativně často se objevovala odpověď, že děti nechodí spát všechny ve stejný čas. Nejdříve jdou nejmladší děti a nejpozději chodí spát nejstarší děti, tedy prvorození. V tomto případě děti měly alespoň dva pokoje, kde nejstarší měl samostatný pokoj a nerušil tak mladší sourozence při spánku. Například Alena tvrdí: „*Ta nejstarší chodí pozdě, ona nemůže usnout večer, tak ta má svůj čas. No a ta prostřední s tou nejmladší, ty chodily společně, protože byla ještě ve školce. Ona spala ve školce a měla náskok oproti té starší, tím, že spala v té školce. Takže ty mají spolu pokojíček.*“ V druhém případě, konkrétně

v rodině Maškových chodí děti spát ve stejný čas, tedy pro všechny děti jsou stejná pravidla týkající se ukládání ke spánku. Na otázku v kolik děti chodí spát a zdali chodí společně, odpovídá matka Marie: „*V osm. Jdou stejně, když je škola mezi osmou a půl osmou máme takovou hranici, kdy chodí spávat.*“ Z této odpovědi je patrné, že děti mají stanovený čas, kdy musí jít spát, v tomto případě neexistují výjimky a všechny děti jdou spát zároveň, pokud je tedy pracovní týden. Jestliže je víkend, děti mohou jít spát o něco později. Avšak i v tomto případě se začínají objevovat odlišná pravidla pro prvorozeného, který se proti tomuto pravidlu začíná dle výpovědi otce Martina vymezovat: „*Když je příležitost tak toho staršího syna (Matěje), on někdy nadává, když je třeba pátek, tak někdy nadává, že musí jít s těma mladšíma, tak ho někdy necháváme, že může být s náma ještě, se třeba na něco podívat. A když jsou prázdniny, tak to neřešíme.*“ Dle toho můžeme tedy usuzovat, že ve většině případů privilegium, chodit spát později se objevuje u prvorozených, na rozdíl od mladších dětí, u kterých rodiče považují za nutné dodržovat určitý režim a stanovený čas spánku. Tento řád se se staršími dětmi rozvolňuje a upadá.

Obdobně je to i s kapesným pro děti. Ve všech rodinách děti dostávají kapesné nebo o tom rodiče uvažují. I zde mají prvorození určité privilegium a dostávají kapesné jako první a také jeho částka je největší ve srovnání s mladšími sourozenci. Podle rodičů je dětem kapesné poskytováno od chvíle, kdy jsou seznámeni se základními počty a dokážou pořádně počítat, což je podle mnohých rodičů zhruba od druhé třídy. Kapesné pak dostávají pravidelně jednou za týden. Kapesné se pohybuje od dvaceti korun až po dvě stě korun za týden. Nejmladší děti tedy dostávají dvacet korun nebo nemají žádné kapesné a nejstarší děti dostávají až dvě stě korun. Kapesné pak mohou použít na jízdenky, školní potřeby, svačiny, sladkosti či jídlo pro zvířata. Výše kapesného se také odvíjí od školy, tedy podle toho, do jaké chodí dítě třídy a jaký typ školy navštěvuje. Všechny prvorozené děti navštěvující víceleté gymnázium, mají nejvyšší kapesné, které se pohybuje od sto padesáti do dvou set korun týdně. Druhorozené děti ve všech případech navštěvovaly základní školu, jejich kapesné se pohybovalo od dvaceti do sto padesáti korun. Nejmladší děti, navštěvovaly buď mateřskou školu, nebo první stupeň základní školy, čemuž odpovídala i výše jejich kapesného, které bylo buďto dvacet korun na týden nebo vůbec žádné. Jako příklad uvádím výpověď matky Aleny: „*Takže ta nejmladší dostává tu dvacetikorunu, aby si mohla koupit něco jednou za tejdén, kdyby chtěla. A ty starší dostávají no, od té doby, co uměly počítat. Takže ta nejstarší dostává dvě stovky, ta prostřední sto padesát na měsíc a ta malá dvacku na tejdén.*“ Kapesné v některých rodinách má sloužit i

jako odměna nebo jako motivační nástroj, jako například v rodině Maškových. Svědčí o tom výpověď otce Martina: „*Zatím nedáváme, ale právě teď jsme s Matějem řešili, že asi začneme, protože mě docházejí motivační nástroje (smích). A poněvadž už odcvičil na počítač, tak se s ním asi zkusím domluvit, že uděláme to kapesné, právě od toho dalšího pololetí a že už to nebude tak, že si bude odškrtnávat, ale spíš si bude dělat čárky, za které pak dostane. Aby měl právo na to kapesné, tak pro to musí něco udělat. Ale ještě to není, ještě na tom budeme muset pracovat.*“

Další oblast, ve které se pravidla jednotlivých dětí liší je používání mobilů či počítačů ve volném čase. Rodiče se ve většině případů snaží, aby děti ve volném čase na počítači trávily, pokud možno co nejméně času, a proto zavádějí určitý časový limit pro používání těchto technologií. Nicméně počítač mohou využívat pro školní práci i zábavu všechny děti i ty nejmladší. Samotné rozdíly mezi jednotlivými dětmi v užívání těchto technologií nespočívá v odlišném časovém limitu, ale věku, kdy rodiče povolí, aby nějakou technologii dítě využívalo ve volném čase. Nejmladší děti mohou požívat výpočetní techniku dříve, než tomu bylo u prvorozených. Takovou situaci popisuje matka Diana ve své výpovědi: „*Určitě to tak je u Denisky (prvorozená), že to měla v něčem omezenější. Ve chvíli, kdy dostal David (druhorozený) Minecraft, tak Dominik (nejmladší), když to zjistil, tak samozřejmě by taky chtěl hrát Minecraft, přestože si myslím, že to na něho je ještě brzo. Děti v jeho věku měly ty pohádky nebo počítač nebo hry velmi jako omezený, zdaleka to nebylo tak, jak Dominik by to chtěl.*“ Z této odpovědi můžeme vyčíst, že rodiče jsou s přibývajícími dětmi benevolentnější. Nejmladším dětem je povoleno používat počítač a s ním spojené aktivity například počítačové hry apod. dříve, než tomu bylo u prvorozených, kdy se těmito aktivitám snažili rodiče více vyhnout.

Přestože si rodiče nepřejí, aby jejich děti trávily příliš mnoho času na počítači je pro ně nežádoucí je i samotné pouštět ven. Tento fakt nastává zejména u rodin žijících ve větším městě. Všechny rodiny přiznaly, že jejich děti nechodí samy ven, nikterak často, což je podmíněno jednak povahou dítěte, kdy nemá zájem o to chodit ven s kamarády nebo si to rodiče nepřejí, jelikož mají o dítě strach. Avšak pokud nastane situace, že jdou děti ven musí být rodiče přesně seznámeni s tím, kam jdou a děti mají také přesně určený čas, kdy musí přijít domů. Z rozhovorů bylo také patrné, že ven chodí častěji druhorozené děti, které rodiče charakterizovali jako kamarádštější a velmi oblíbené v kolektivu. Méně častěji chodí s kamarády ven prvorození a nejméně pouštějí ven nejmladší děti, které jsou podle rodičů

ještě velmi malé na to, aby trávily čas venku bez dospělé osoby nebo sourozence. Rozdíl v přístupu ze strany rodičů v tomto případě není patrný. Odlišnosti v přístupu jsou ale zřejmé v případě, kdy rodiče začali pouštět děti samostatně nakoupit, což nastává pouze u prvorozených dětí, které rodiče byli schopni samostatně pustit už ve velmi brzkém věku na rozdíl od dalších dětí, které samy nakoupit nepouští téměř vůbec. Rodiče prvorozeným více důvěřují, že se například rozhlédnou, když přecházejí silnici a také si zvládnou přepočítat peníze, zatímco u mladších dětí o těchto schopnostech pochybují, což je patrné i z výpovědi Martina: *„Myslím si, právě že jsme u Matěje věděli, že je moc šikovnej, takže jsme ho posílali samotnýho ještě dřív. Ještě dřív než Markétku, i když nevím.“* Jako další příklad uvádím i výpověď Diany: *„Deniska mohla už jít ve čtyřech. Deniska strašně chtěla jít sama nakupovat. My jsme ji tady posílali za roh (...). A měla z toho úžasnej pocit zodpovědnosti, byla z toho strašně nadšená a strašně ráda chodila. A byla zodpovědná. U Davida, kterej je takový větší třeštiprdlo (...), takže tam jsme začali, že chodil sám v šesti. Ne, v pěti asi no (...). Eeee a potom no u Dominika ten vlastně doted nechodí sám, ten jde když tak se sourozencem.“*

8.5.3 Jaké jsou povinnosti dětí a jak jsou rozděleny?

V každé rodině mají děti několik povinností, například školní povinnosti, domácí práce nebo určité zájmové aktivity, zejména hru na hudební nástroj, na kterou rodiče kladou velký důraz a je pro ně velmi důležitá. Povinnosti v domácnosti jsou rozděleny tak, aby se každý člen rodiny zapojil. Z rozhovorů s rodiči jsem zjistila, že nejméně povinností má nejmladší dítě v rodině. Nejmladší sourozenec je zapojován do domácích prací, ale vždy je brán ohled na jeho věk a schopnosti, což můžeme vyzorovat i z výpovědi Diany: *„Dominik (nejmladší) má samozřejmě úlevy, takže dělá věci, který jsou úměrný jeho věku. Eeee to znamená, že celou koupelnu mu na úklid nedám, ale určitě zvládne uklidit umyvadlo. Takže mají to nějakým způsobem rozdělený ty aktivity eee dávám jim to, aby to zvládly fakt samostatně. Takže má nějakou svou práci, zabírá mu stejně času jako Denise a Davidovi, tomu, co dělají oni, ale je to lehčí, jednodušší.“* Z této výpovědi je také zřejmé, že rodiče se snaží o to, aby byly povinnosti rozděleny spravedlivě, aby určitý úkol zabral dětem stejný čas. Náročnost je ale ovlivněna věkem, tedy nejstarší dítě má většinou nejnáročnější úkol, což potvrzuje i výpověď Martina: *„A v sobotu, když se třeba uklízí, tak se to rozdělí, třeba Marek (nejmladší) půjde se mnou na zahradu, Markétka (druhorozená) utře kliky a Matěj (prvorozený) třeba vysává. Už má jako třeba náročnější činnost než ostatní. Takže jestli to rozdělujeme nějak, tak právě podle věku jako asi a náročnosti.“* Dle odpovědí rodičů jsou

úkoly v domácnosti rozděleny tak, že rodiče určí, co je potřeba udělat a děti si následně vybírají z jednotlivých úkolů zadanými rodiči, poté probíhá diskuse a rodiče povinnosti uzpůsobí tak, aby byly rovnoměrně zadané mezi děti. Dalibor popisuje rozdělení povinností tímto způsobem: „*Já myslím, že úplně nějak rovnoměrně a náhodně. Podle toho, jak si kdo vybere jo? Jako je toho strašně málo. Je to většinou na pokyn, když je to drobnost a v sobotu na výběr. Jako tady jsou čtyři možnosti a vyber si jednu.*“

Školní povinnosti si ve většině případů plní děti samostatně, zejména nejstarší děti, tedy prvorození. Děti Aneta a Denisa chodí na víceleté gymnázium, kde je kladen větší důraz na samostatnost. Všichni rodiče považují za důležité, aby měly jejich děti dobré vzdělání a zajímají se o prospěch dítěte, avšak rodiče přiznávají, že známky příliš neřeší, pokud dítě donese ze školy horší známky nezlobí se na něj. Dalibor říká: „*Neee, o známkách vůbec není řeč. Spíš o poctivý přípravě, jako když se něco nedaří, tak se to nedaří. Debaty o známkách nejsou, oni se snažej sami, ale nikdy jsme nekomentovali, že by něco bylo jako špatně nebo. Necítíme potřebu je řezat.*“ Rodiče známky kontrolují, ale v delším časovém rozmezí. Současně tvrdí, že známky nemusí kontrolovat každý den, protože děti jim známky sdělují samy. Alena popisuje přípravu dětí do školy: „*No, takže se podíváme jednou za týden na ty bakaláře, co tam všechno maj. Při tý distanční výuce, jestli jim něco neuteklo, ale jakože mi řeknou. Nic netajej, ale zároveň se o to zajímám. O to, co dělají a co se naučili. A nabízím jim pomoc, když potřebujou pomoci, ať přijdou. No. Ale jsou celkem samostatný, že mám celkem důvěru, že si dělaj do školy určitě.*“ Z výpovědi Aleny je patrné, že děti se do školy připravují samostatně a zodpovědně. Rodiče zároveň připouštějí, že čím je dítě mladší, zejména pokud chodí na první stupeň, musí se mu více věnovat a kontrolovat jeho povinnosti, zatímco prvorozené děti jsou ve školních povinnostech více samostatní a pečliví. Na otázku, s kým se rodiče musí učit více, Marie odpovídá: „*S Markétkou (druhozenou). Ten syn (prvorozený Matěj), ten se učí sám. Ho se jenom zeptám, jestli potřebuje pomoci, poradit nebo mu řeknu, pokud si s něčím nebudeš vědět rady, dojdi za mnou vyřešíme to spolu, ale on je v tomto směru samostatný a šikovný. A s tou dcerkou se teda učíme, není to náročné, ale je potřeba se jí věnovat.*“

8.5.4 Jak se liší kontrola jednotlivých dětí?

S povinnostmi úzce souvisí i kontrola dětí. Rodiče přiznávají, že kontrola dětí je nezbytná, zejména pokud jde o úklid a školní povinnosti. I v kontrole se objevovaly nepatrné rozdíly mezi dětmi. Z výpovědí rodičů většinou vyplývalo, že čím je dítě mladší, tím více se

musí kontrolovat, tudíž u nejmladších dětí v rodině je větší míra kontroly ze strany rodičů nežli u starších dětí. Prvorození byli často označováni za svědomité jedince, zejména ve školních povinnostech, tudíž je rodiče nemuseli kontrolovat tolik jako mladší děti. Rodiče nejčastěji musí kontrolovat úklid dětí a přípravu do školy, tzn. úkoly a školní pomůcky apod. Rodiče uváděli, že nejvíce musí kontrolovat druhorozené dítě, jelikož nejmladší potomek ve většině případů navštěvoval ještě mateřskou školu, tudíž kontrola nebyla tak nutná jako u dětí, chodících na základní školu či gymnázium, což také můžeme vidět na výpovědi Diany, která popisuje nutnost kontroly u jednotlivých dětí: *„Denisku (prvorozená) míň, Davida (druhorozený) víc a u Dominika (nejmladší), tam to prostě není tak nutný, ale to je tím věkem zase. U Davida, když byla Deniska stejně stará jako David, tak toho určitě zvládala pohlídat víc. David míň, ale to je zase v tom, že Deniska je dokončovací typ, že prostě Deniska to dotáhla a Davidovi se do toho prostě nechce, takže to odkládá.“* Z odpovědi můžeme také vyzorovat, že velmi záleží na povaze dítěte a jak je zodpovědné a svědomité si samo plnit svoje povinnosti, což se ukázalo, že tuto schopnost mají zejména prvorození, kteří byli popsáni jako cílevědomé a svědomité osoby, zatímco druhorozené rodiče často charakterizovali jako flegmatické jedince, tudíž od toho se také následně odvíjí nutnost kontroly. Jinak tomu nebylo ani u rodiny Maškových, kde jako příklad uvádím výpověď otce Martina: *„U Matěje tam mám důvěru, protože vím, že on si to plní tu školu a má všechno první. U Markétky je to jiný, tam musíme prověřovat velmi. Ale je to zas z té povahy, jak jsem říkal úplně na začátku. Matěj je pilný, Markétka to má trošku na salámu a je taková éterická (smích) a musíme ji trochu vracet na zem.“*

8.5.5 Jaká jsou očekávání rodičů vůči dětem?

Jednou z dalších oblastí, související s rozdíly ve výchově jsou očekávání vůči dětem, kde jsem zaznamenala odlišnosti. Odpovědi na otázku ohledně očekávání rodičů můžeme rozdělit na dva typy. V prvním případě rodiče odpovídali, že očekávání mají a tyto očekávání se liší podle schopností jednotlivých dětí. Naopak ve druhém případě rodiče odpovídali, že nemají žádná očekávání a snaží se jim vyvarovat. Pokud rodiče mají očekávání, tak se tyto očekávání liší podle schopnosti dětí, jak je patrné z výpovědi Antonína: *„Určitě se očekávání liší. Podle toho, jaký maj schopnosti a tak. A je to, je to i takovej předsudek. Většinou si je člověk tak trochu zařadí, tahle to umí, tak od ní to očekávám a ta druhá to neumí, tak se od ní očekává míň. Ale ono to je možná tak správně.“* Rodič si tedy všimá schopností dětí

v různých oblastech a podle toho od dítěte očekává nebo neočekává výsledky. Pokud se ukáže, že dítě má například dobré známky ve škole, rodič očekává dobré známky.

Z rozhovorů také vyplynulo, že čekávání s přibývajícími dětmi klesají. U prvorozeného jsou tedy čekávání největší a u nejmladšího dítěte už nejsou téměř žádná, což můžeme pozorovat na výpovědi Antonína: „*Aneta (prvorozená) je dobrá ve škole. Tedka je tam za hvězdu, takže ji škola baví, a to jí pak jde. Takže se od ní očekává, že když je tak dobrá, že se dobře učí, že bude mít ty jedničky. Aneta, ta začala s Alenou (matka) na klavír, to bylo těžší, takže ta skončila, takže se od ní přestalo očekávat to hudební nadání. Agátka, ta je poctivák a snaží se do poslední chvíle, takže od tý se očekává, že to bude, že bude hrát no. Alice na tu už asi nebyl, nebyly síly. A nevím, jestli Alena rozhodla, že Alice už ty nástroje zas až tolik nedá. Tak tam ty očekávání zas nejsou takový.*“ Stejná situace se objevila také u rodiny Maškových. I v tomto případě rodiče měli větší očekávání od prvorozeného a nejmenší očekávání měli vůči nejmladšímu dítěti, kterému nechávali větší volnost.

V dalším případě už rodiče žádná očekávání neměla. Zajímavá je výpověď Marie: „*Měli jsme očekávání u staršího (Matěje), a to se nám nedaří. Já jsem z toho trošičku zklamaná, ale člověk to musí přijímat tak, jak to je, že ty děti mají každý vlohy na něco jiného, takže je to tak, že se musím smířovat s tím, že to není podle mých představ. Kdyby měl člověk očekávání a ono se to plnit nebude, tak bude člověk zklamáný, třeba i našťvaný i na ty děti, že nesplňují ten předobraz, co jsem si o nich udělala.*“ Mariina očekávání vůči prvorozenému synovi nebyla naplněna, tudíž přestala mít očekávání i na další děti. Rodiče Dvořákoví tvrdí, že na děti žádná očekávání nemají, spíše přání, aby jejich děti dosáhly dobrého vzdělání, přesto se rodina setkává s tím, že okolí klade velké nároky na jejich nejmladšího syna. Jelikož jeho dva starší sourozenci byli nadprůměrně inteligentní, oba uměli v předškolním věku číst, psát a počítat, okolí tyto schopnosti očekávají i od nejmladšího dítěte v rodině (Dominika). Rodiče jsou si vědomi složité pozice nejmladšího dítěte a snaží se Dominika uchránit tlaku okolí.

8.6 Jak výchovný přístup rodičů ovlivňuje sourozenecké vztahy?

I sourozenecké vztahy jsou ovlivněny výchovnými přístupy rodičů k jednotlivým dětem, zejména pokud jsou výchovné přístupy z pohledu dětí v něčem nespravedlivé, může to negativně ovlivňovat vztahy mezi jednotlivými členy rodiny. Rodiče často odpovídali, že se snaží být ve výchově spravedliví a přistupovat k dětem stejným způsobem, což se ukázalo, že

není možné a rozdíly ve výchově byly patrné právě ve výše zmíněných oblastech. Podle rodičů děti lpí na tom, aby byla výchova stejná, zejména prvorození. Prvorozené děti mají velký smysl pro spravedlnost a vyžadují od rodičů, aby mladší sourozenci měli stejná pravidla, jako měli oni sami v mladším věku, což je patrné i z výpovědi Diany: *„Takže tohle eee je to banalita, ale pro ni to bylo strašně důležité. Ona četla Harryho Pottera a dali jsme jí ho v deseti letech, že ho začala číst, protože jsme si říkali nebo to asi bylo z mého popudu. Já jsem si říkala, že by to byla škoda, aby to četla v sedmi letech eee a zbytečně z toho nic neměla, a přece jenom ty poslední díly pak jsou takový už náročný z pohledu toho dítěte, tam dochází k vraždám a není to úplně dětská literatura jo? Tak Denise jsme to dali v těch deseti letech a Denisa to pak strašně řešila, aby David to taky dostal v deseti letech. Bylo to pro ni strašně důležité, aby to nedostal dřív a ona vlastně dostala v deseti letech prvních pět dílů a pak v jedenácti si dočítala ty další dva a ona teď se strašně bojí, že David dostane víc těch dílů, než ona mohla.“* Z tohoto příkladu je možné vyčíst, že prvorozeným velmi záleží na tom, aby rodiče mladším dětem nepovolovali více než jim samotným, což není vždy z pohledu rodičů úplně možné. Tato situace pak může vést k tomu, že to prvorození chápou jako nespravedlnost, a to pak může ovlivňovat nejen vztah mezi sourozenci, ale i vztah mezi dítětem a rodičem. Svědčí o tom i výpověď Aleny: *„No to mám pocit, že se snažím rozhodovat, tak spravedlivě, protože ony si to dost pamatujou (smích). A můžou to otočit proti mně, takže se snažím to zachovávat stejně, aby měly, ve stejné době stejný. To se snažím dělat podobně, samozřejmě ta situace je někdy jiná.“* Prvorozené děti také mohou mít strach o své postavení v rodině, což může mít za následek žárlení na ostatní sourozence, rivalita mezi sourozenci nebo spory mezi jednotlivými dětmi, jako jeden z příkladů uvádím výpověď Diany: *„David přeskočil tu první třídu, to že všichni ho ve škole vynášej, jak je úžasnej, jak je chytrej a skvělej a pro Denisku je to strašně těžký. Takže David vyhrál celorepublikovou soutěž a bylo to v novinách a škola to tady strašně moc zveřejňovala (...). A Deniska to vyhrála o rok před tím, ale tohle divadlo se kolem toho nedělalo a byla strašně spokojená, že se tohle divadlo nedělá, ale i tak jí to v duchu vlastně, v duchu jí to mrzí.“*

V mém výzkumu se často objevoval pojem prošlapávání cesty prvorozeným. Prvorození mají podle rodičů pocit, že prošlapávají cestu pro své mladší sourozence a také se jim musí přizpůsobovat. Prošlapávání cesty spočívá v tom, že druhorozený nebo nejmladší sourozenec se tzv. sveze s výhodami nejstaršího dítěte. K tomuto příkladu cituji výpověď Diany: *„Deniska pak za náma přišla a říkala, že by chtěla chodit spát později. A když si o to*

sama řekla, tak začala chodit spát později. David ten se s tím tak trochu svezl.“ Z tohoto příkladu můžeme usuzovat, že prvorozený si některá pravidla musí dohodnout a vybojovat u rodičů, zatímco druhorozené nebo nejmladší dítě se automaticky stává součástí této dohody bez jakékoli předchozí domluvy s rodiči.

Prvorozené děti se také potýkají s tím, že se musí starat o své mladší sourozence, pokud je to nutné. Většinou pomáhají se školními povinnostmi, úklidem, doprovázejí sourozence do různých zájmových kroužků nebo do školy anebo se snaží sourozence nějakým způsobem zabavit, pokud jsou rodiče mimo domov. Do pomoci s výchovou není zapojeno pouze prvorozené dítě, ale mnohdy už je schopné se zapojit i druhorozené dítě. Podle rodičů situace, kdy se starší sourozenec musí postarat o mladšího, nenastává pouze v případě, že rodiče jsou zaneprázdnění a vždy s tím starší sourozenec, který je tímto úkolem pověřen, musí souhlasit.

9. Shrnutí výsledků a diskuse

V rámci mé bakalářské práce byla definována hlavní výzkumná otázka: *Jak probíhá výchova dětí ve vícedětných rodinách?* Hlavní výzkumná otázka byla rozdělena na šest specifických otázek: *Jaký výchovný styl převládá v rodinách se třemi dětmi? Jak probíhá výchova prvorozeného? Jak probíhá výchova druhorozeného (prostředního) dítěte? Jak probíhá výchova nejmladšího dítěte? V čem se liší výchova jednotlivých dětí? Jak výchovný přístup rodičů ovlivňuje sourozenecké vztahy?* V této kapitole se budu snažit odpovědět na všechny zmíněné výzkumné otázky.

První výzkumná otázka zní: *Jaký výchovný styl převládá v rodinách se třemi dětmi?* Výchovný styl v rodinách se třemi dětmi jsem popsala pomocí dvou výchovných modelů. Prvním z nich byl Čápův analyticko-syntetický model a druhým Lewinův model. Respondenti na mé otázky ohledně výchovných stylů odpovídali totožně. Pokud popisujeme výchovný styl v rodinách se třemi dětmi pomocí Lewinova modelu, můžeme říci, že odpovídá demokratickému výchovnému stylu v kombinaci s autoritativním výchovným. Děti mají rodiči vymezena určitá pravidla a hranice, které je nutné, aby dodržovaly, zároveň jsou ale brány i ohledy na jejich názory a potřeby. Pravidla jsou vždy zadána, tak aby jim děti rozuměly. Tyto pravidla jsou striktně určena v oblasti osobní hygieny, jídla, slušného chování atd. V těchto oblastech jsou požadavky zadány pro všechny děti stejně. Pokud dojde k nedodržení pravidel rodiče se nejdříve snaží s dětmi diskutovat a vysvětlovat jim důležitost těchto zvyklostí. Jestliže nefunguje tento přístup, rodiče se uchylují k trestům. Rodiče také často popisovali, že se snaží s dítětem navázat kamarádský vztah a vyvolat v nich pocit důvěry. Dále jsem výchovu charakterizovala na základě výchovného modelu Jana Čápa, který kombinuje dvě formy, a to výchovné řízení a emoční vztah (1996, 151). Výchovné řízení v rodinách se třemi dětmi odpovídá slabému až střednímu. Na děti jsou kladeny požadavky. Dochází k jejich kontrole, avšak kontrola ze strany rodičů není nikterak přehnaná. Emoční vztah lze charakterizovat jako kladný. Všichni rodiče, s kterými byl rozhovor prováděn, jeví zájem o své děti, snaží se jim poskytovat podporu, trávit s nimi čas a brát ohledy na názory a přání dětí, o kterých jsou následně ochotní s dětmi diskutovat.

Druhá specifická výzkumná otázka zní: *Jak probíhá výchova prvorozeného dítěte?* Výchovu prvorozeného dítěte Prekopová (2009, 68) popisuje jako nejistou a úzkostlivou, jinak tomu nebylo ani v mém výzkumu. Rodiče charakterizovali výchovu prvního dítěte jako nejnáročnější, což zdůvodňovali tím, že se dostali do nové role, role rodiče a vše pro ně bylo

nové. Z výpovědí respondentů bylo také možné vyvodit, že výchova prvorozeného dítěte je důslednější a přísnější než u ostatních dětí. Na dítě jsou také kladeny velké nároky a vkládají do svých prvorozených dětí velké ambice.

Třetí specifickou otázkou je: *Jak probíhá výchova druhorozeného (prostředního) dítěte?* Rodiče popisovali výchovu druhorozeného dítěte jako jednodušší, jelikož už získali nějaké zkušenosti, týkající se výchovy u prvního dítěte. Avšak s narozením druhého dítěte je prvorozený tzv. sesazen z trůnu a rodiče se dostávají do nové nelehké situace, kdy musí řešit první problémy a spory mezi jednotlivými dětmi (Leman, 2008, 166-168). Současně s příchodem dalšího potomka se některá striktní pravidla, která byla zavedena u prvorozeného dítěte pomalu rozvolňují. Druhorozený také mnohdy nevědomky a automaticky přebírá některé výhody prvorozeného, což pak prvorozené dítěte může chápat jako nespravedlnost a negativně ovlivnit vztah mezi sourozenci nebo mezi dítětem a rodičem.

Čtvrtá výzkumná otázka: *Jak probíhá výchova nejmladšího dítěte (benjamínka)?* Výchovu nejmladšího dítěte považovali rodiče za nejsnazší, díky jejich zkušenostem, které získali při výchově starších dětí. Současně z jejich výpovědí také vyplynulo, že s příchodem nejmladšího dítěte už rodičům ubývají síly a energie, kvůli tomu je výchova nejmladšího dítěte volnější a benevolentnější než u předchozích dětí. S přibývajícimi dětmi zároveň klesají nároky rodičů, proto u nejmladšího dítěte jsou nároky velmi malé nebo žádné (Čapek a Čapková, 2010, 46). Mnohdy s výchovou nejmladších dětí pomáhají i starší sourozenci, kteří jsou ochotni pomoci, pokud je o to rodiče požádají. Benjamínci jsou tedy z velké části ovlivněni i svými staršími sourozenci.

Pátá specifická výzkumná otázka zní: *Jak se liší výchova jednotlivých dětí?* Tato otázka se týkala konkrétních rozdílů v rodičovských přístupech k jednotlivým dětem. Rozdíly ve výchovných přístupech jsem zaznamenala zejména v povinnostech dětí, očekáváních rodičů vůči dětem, v kontrole dětí nebo rodinných rutinách. Rozdíly ve výchovných přístupech jsou významně ovlivněny pohlavím dítěte, jeho věkem, pořadím, ve kterém se narodilo a jeho osobností (Vágnerová, 1999, 208). Na základě rozhovorů s rodiči jsem také zjistila, že některé osobnostní charakteristiky jsou značně ovlivněny pořadím, ve kterém se dítě narodilo. Například Čapek a Čapková (2010, 37) líčí prvorozeného jako zodpovědného člověka, což se potvrdilo i v mém výzkumu. Prvorozené děti jsou velmi svědomité, což přispívá k jejich velmi dobrým studijním výsledkům. Dále prvorozené děti byly popsány jako

cílevědomí a uzavření jedinci, kteří tráví nejráději čas o samotě. Naproti tomu Leman (2008, 89-91) prostřední dítě popisuje jako velmi oblíbeného člena kolektivu. Druhorozené děti nemají problém navazovat kontakty s ostatními lidmi, avšak v rodině je s nimi komunikace složitější, jsou uzavřenější a mnohdy mají problém si říct o pomoc nebo se svěřit, to se potvrdilo i na základě některých výpovědí rodičů. Leman popisuje prvorozeného jako jedince, který určuje mladšímu sourozenci tempo a laťku, zatímco druhorozený se mu snaží vyrovnat (2016, 145). To se v mém výzkumu nepotvrdilo. Dle rodičů se druhorozené děti nesnažily vyrovnat svému staršímu sourozenci a vždy se snažily najít jinou oblast, ve které budou vynikat. Díky tomu, tak nedocházelo k rivalitě a soutěživosti mezi sourozenci. Dále je rodiče charakterizovali jako empatické jedince, špatně nesoucí konflikty mezi členy rodiny. U nejmladších dětí převažovala odpověď společenského dítěte, které rádo dělá ostatním radost. Mnohdy ho rodiče popisovali jako veselé a energické dítě. Tyto děti si také uměly nejčastěji říct o pozornost a také ji nejvíce vyžadovaly. Na druhou stranu je rodiče viděli jako stále malé, což se také odráželo v přístupu rodičů.

Rozdíly ve výchově spočívaly zejména v rodinných rutinách, jako je například čas ukládání dětí ke spánku, který se většinou u jednotlivých dětí lišil. Prvorození chodili spát nejpozději, druhorozený chodí spát o něco dříve a nejmladší dítě chodilo spát nejdříve. Ukládání ke spánku je tedy ovlivněno věkem dětí, avšak u jedné rodiny jsem zaznamenala, že všechny z dětí chodí spát ve stejný čas, s čím ale prvorozený nesouhlasí a začíná se proti tomuto pravidlu vymezovat. Stejně jako u spánku se lišila i částka kapesného. Prvorození dostávali nejvyšší částku, což bylo rodiči zdůvodněno tak, že čím je dítě starší, tím potřebuje více věcí, zejména školních pomůcek apod. Druhorození dostávali o něco menší částku a nejmladší dítě nedostávalo buďto žádné peníze nebo velmi malou částku, což rodiče vysvětlovali tím, že nejmladší dítě ještě není schopno si peníze přepočítat, proto jim peníze nesvěřují nebo žádné kapesné zatím nepotřebuje. Následující oblastí, kde se projevily určité rozdíly bylo používání technologií ve volném čase dětí. Ve všech rodinách se rodiče snaží vymezit čas pro využívání mobilních telefonů či počítače. Avšak rozdíl mezi jednotlivými dětmi spočíval v tom, že nejmladší děti mohly používat tyto technologie dříve než starší děti, které měly přístup k těmto aktivitám velmi omezený. Další oblast, kterou jsem ve svém výzkumu zmínila je chození ven s kamarády, což bylo ve všech rodinách velmi omezené. Rodiny, žijící ve větších městech pouštěli ven děti jen zřídka a také velmi záleželo na osobnosti dítěte. Například druhorození chodili častěji ven s kamarády než prvorození.

Nicméně pokud se jednalo o nákup, tak touto povinností bylo ve většině případů pověřeno nejstarší dítě, které bylo pouštěno na nákupy v dřívějším věku než ostatní děti. Rodiče to zdůvodnili tak, že prvorozené dítě si umělo přepočítat peníze, je zodpovědné a opatrné. Zatímco u mladších dětí si tímto nebyli jisti, a proto je na nákup vůbec neposílají nebo až v pozdějším věku.

Na základě typických charakterových vlastností, které jsem popsala výše, se lišil přístup k jednotlivým dětem. U prvorozeného se objevovala menší kontrola ze strany rodičů než u ostatních dětí. Rodiče to vysvětlovali tím, že jejich nejstarší děti jsou svědomité a cílevědomé a jsou schopni si všechny své povinnosti plnit samy bez pomoci druhých. Díky tomu jim rodiče více důvěřovali, což také souviselo s tím, že měli na nejstarší děti největší nároky a očekávání. Jejich výchova byla přísnější a striktnější. U druhorozeného se některá pravidla rozvolňovala a často se stávalo, že prostřední dítě se „svezlo“ s některými výhodami prvorozeného dítěte bez jakékoliv námahy. Kontrola ze strany rodičů u prostředních dětí byla značně vyšší, než tomu bylo u prvorozených dětí, jelikož je rodiče považovali za flegmatické jedince a museli je více kontrolovat například ve školních povinnostech. Avšak pozornost rodičů nebyla tak velká jako u nejmladších dětí. Pro nejmladší děti bylo typické to, že většina rodičů s nimi trávila nejvíce času, jelikož vyžadovaly největší množství pozornosti než starší děti. Jejich výchova byla značně benevolentnější a volnější. Tyto děti neměly tak pevně daná pravidla v určitých oblastech jako měli jejich starší sourozenci (Vágnerová, 1999, 207).

Rozdíly ve výchovných přístupech se dále objevovaly například ve způsobu rozdělování povinností a rozdílných povinnostech dětí. Povinnosti v domácnosti jsou rozděleny na základě věku a schopností dětí. Prvorozený je považován za nejschopnějšího a tím pádem jsou mu také svěřeny nejnáročnější povinnosti v domácnosti a často má také nejvíce povinností, včetně starání se o mladší sourozence jako je například pomoc při učení nebo doprovázení sourozenců do školy atd. Zatímco nejmladší dítě je mnohdy považováno za nejméně schopné s ohledem na jeho věk, a proto má méně náročné povinnosti a také volnější režim (Leman, 2008, 129). Povinnosti prvorozeného a prostředního dítěte se od sebe významně neliší. Druhorozený už je v některých rodinách také schopno postarat se o nejmladšího člena domácnosti, například doprovodit sourozence do zájmového kroužku atd. Rodiče se snaží o to, aby dětem domácí práce zabraly stejné množství času a byly všechny děti zapojeny. Rozdíly tedy spočívají na základě věku, který pro rodiče má určující charakter v rozdělování povinností.

V případě očekávání rodičů vůči dětem se odpovědi respondentů lišily. Rodiče buď odpovídali, že žádná očekávání na děti nemají a snaží se jim vyvarovat nebo očekávání mají, ale liší se. Očekávání rodičů se opět váží s charakterovými vlastnostmi dětí a určují rozdíly ve výchovných přístupech mezi jednotlivými dětmi. Jak už je popsáno výše, prvorozené dítě je považováno za nejschopnější a nezodpovědnější, proto jsou na něj kladeny největší nároky, zejména ve školních povinnostech. To je také důvod, proč je výchova prvorozeného přísnější než u ostatních dětí. Pokud nejsou očekávání prvorozeným naplněna, rodiče přestanou mít očekávání i na další děti. U nejmladšího dítěte už nejsou buďto žádná nebo velmi malá očekávání, současně mu je také poskytována větší volnost.

Poslední specifická otázka zní: *Jak výchovný přístup rodičů ovlivňuje sourozenecké vztahy?* Jak už jsem popisovala výše rodiče, přistupují k výchově svých dětí odlišně, přestože si to někdy sami neuvědomují. Tyto odlišné výchovné přístupy mohou negativně ovlivňovat vztahy mezi sourozenci, jelikož některé výchovné přístupy děti mohou chápat jako nespravedlivé. Zejména prvorození po rodičích vyžadují, aby pravidla byla pro všechny děti stejná a nebylo mladším sourozencům povolováno více než bylo povolováno jim ve stejném věku.

Je nutné podotknout, že prezentované výsledky nejsou zobecnitelné, mohou se v různých rodinách lišit, jelikož záleží na rodinné situaci, povaze jednotlivých členů domácnosti a mnoha dalších aspektech. Avšak některé výsledky v mém výzkumu jsou ve shodě se zmíněnými autory a výzkumy popsány v teoretické části.

Závěr

Bakalářská diplomová práce se zaměřuje zejména na výchovu ve vícedětných rodinách a také na rozdíly ve výchovných přístupech, ke kterým v rodině vědomě či nevědomě dochází.

Hlavním cílem této práce bylo zjistit, jak probíhá výchova v rodinách se třemi dětmi a rozdíly ve výchovných přístupech mezi nimi. Výsledky z výzkumného šetření potvrdily, že rodiče k výchově přistupují odlišně. Tyto odlišnosti jsou podmíněny pohlavím, pořadím narození, věkem dítěte a jeho osobností, což se potvrdilo i v mém výzkumu. Velká část autorů uvádí, že bychom ke každému dítěti měli přistupovat odlišným způsobem, jelikož každé dítě je jiné, a proto bychom měli brát v úvahu jeho individuální osobnost a respektovat odlišnosti jednotlivých dětí. Avšak v mém výzkumu rodiče většinou popisovali, že se rozdílům ve výchově snaží vyhnout a přistupovat ke všem dětem stejně, přesto jejich odpovědi byly s tímto jejich tvrzením v rozporu a ve výpovědích bylo možné nalézt celou řadu rozdílů ve výchově prvorozených, druhorozených a nejmladších dětí. Mnoho rodičů se odlišnostem ve výchově snaží vyhnout a mnohdy si je nejsou schopni ani připustit. Důvodem je, že děti spravedlivý a stejný přístup po rodičích vyžadují. Rodiče se tedy snaží o to, aby jejich přístup byl stejný jako tomu bylo u starších dětí, avšak realita může být mnohdy jiná, jelikož každé dítě je jiné, přestože pochází ze stejné rodiny. Otázkou tedy zůstává, zda je rozdílný přístup k dětem na místě nebo ne.

Výsledky z výzkumného šetření odpověděly na stanovené otázky, týkající se výchovy dětí v rodinách se třemi dětmi. Věřím, že tato práce může být podnětem pro další zkoumání. Do budoucna by bylo přínosné uskutečnit i rozhovory s jednotlivými dětmi a srovnat výsledky s jejich rodiči.

Literatura a zdroje

- Adler, A. (2018). *Člověk, jaký je: základy individuální psychologie*. Portál.
- Adler, A. (1999). *Porozumění životu: úvod do individuální psychologie*. Aurora.
- Black, S. E., Gronqvist, E., & Ockert, B. (2018). Born to lead? The effect of birth order on noncognitive abilities. *Review of Economics and Statistics*, 100(2), 274–286
- Čáp, J. (1987). *Psychologie pro učitele*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Čáp, J. (1993). *Psychologie výchovy a vyučování*. Karolinum.
- Čáp, J. (1996). *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. ISV.
- Čáp, J., & Boschek, P. (1998). Některé vlastnosti osobnosti ve vztahu k výchově a jejím cílům. *Pedagogika*, 48(3), 292-303.
- Čapek, J., & Čapková, M. (2010). *Pozitivní výchova sourozenců v rodině*. Portál.
- Český statistický úřad. Retrieved October 17, 2020, from <https://www.czso.cz/csu/czso/domov>
- Dreikurs-Ferguson, E. (1993). *Adlerovská teorie: úvod do individuální psychologie*. Sursum.
- Eckstein, D., Miller, K., Sperber, M., McDonald, J., Wiesner, V., Watts, R., & Ginsburg, P. (2010). A review of 200 birth order studies: Lifestyle studies. *The journal of Individual Psychology* 66(4), 408-434
- Fergusson, D. M., Horwood, L. J., & Boden, J. M. (2006). Birth order and educational achievement in adolescence and young adulthood. *Australian Journal Of Education (Acer Press)*, 50(2), 122-139. <https://doi.org/10.1177/000494410605000203>
- Gillernová, I. (2004) Způsob výchovy v současné české rodině z pohledu dospívajících chlapců a dívek. In Heller, D., Procházková, J., Sobotková, I. (ed.). *Psychologické dny 2004: Svět žen a svět mužů: polarita a vzájemné obohacování: sborník příspěvků z konference Psychologické dny*, Olomouc: Univerzita Palackého.
- Gillernová, I., Kebza, V., & Rymeš, M. (2011). *Psychologické aspekty změn v české společnosti: člověk na přelomu tisíciletí*. Grada.
- Havlík, R., & Kořa, J. (2007). *Sociologie výchovy a školy (Vyd. 2)*. Portál.

- Hendl, J. (2012). *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace* (3. vyd). Portál.
- Kraus, B. (2008). *Základy sociální pedagogiky*. Portál.
- Kuba, R., Flegr, J., & Havlíček, J. (2018). The effect of birth order on the probability of university enrolment. *Intelligence*, 70, 61-72. <https://doi.org/10.1016/j.intell.2018.08.003>
- Kuchařová, V., Höhne, S., Nešporová, O., & Paloncyová, J. (2019). *Rodiny se třemi a více dětmi*. VÚPSV.
- Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie* (2., aktualiz. vyd). Grada.
- Leman, K. (2008). *Sourozenecké konstelace* (Vyd. 4). Portál.
- Leman, K. (2016). *Sourozenecké konstelace: nové, přepracované vydání*. Portál.
- Lewin, K., Lippitt, R., & White, R. K. (1939). PATTERNS OF AGGRESSIVE BEHAVIOR IN EXPERIMENTALLY CREATED "SOCIAL CLIMATES." *Journal Of Social Psychology*, 10(2), 271-299. <https://doi.org/10.1080/00224545.1939.9713366>
- Matoušek. (1993). *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Sociologické nakladatelství.
- Miková, Š., & Stang, J. (2015). *Typologie osobnosti u dětí: využití ve výchově a vzdělávání* (Vyd. 2). Portál.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí: Národní koncepce rodinné politiky*. Retrieved October 17, 2020, from <https://www.mpsv.cz/strategie-dokumenty-v-oblasti-podpory-rodiny>
- Novák, T. (2007). *Sourozenecké vztahy*. Grada.
- Pelikán, J. (1995). *Výchova jako teoretický problém*. Amosium Servis.
- Prekopová, J. (2009). *Prvorozené dítě: o sourozenecké pozici*. Portál.
- Prekopová, J. (2015). *Prvorozené dítě: o sourozenecké pozici* (Vyd. 3., V Portálu 2). Portál.
- Průcha, J., Mareš, J., & Walterová, E. (2003). *Pedagogický slovník* (4. aktualiz. vyd). Portál.
- Rabušicová, M., & Rabušic, L. (2008). *Učíme se po celý život?: o vzdělávání dospělých v České republice / editoři Milada Rabušicová, Ladislav Rabušic*.
- Rabušic, L. (2001). *Kde ty všechny děti jsou?: porodnost v sociologické perspektivě*. Sociologické nakladatelství.

Sekot, A. (2019). *Rodiče a sport dětí: Rodičovské výchovné styly jako motivační faktor sportování dětí a mládeže*. Masarykova univerzita MuniPress.

Sohni, H. (2019). *Sourozenecká dynamika*. Portál.

Svobodová, K. (2007). *Životní situace vícedětných rodin*. VÚPSV.

Širůčková, M., Miovský, M., Skácelová, L., & Gabrhelík, R. (2012). *Příklady dobré praxe programů školní prevence rizikového chování* (1st ed.). Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze.

Švaříček, R., & Šedřová, K. (2014). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách* (Vyd. 2). Portál.

Vágnerová, M. (1999). *Vývojová psychologie* (2. vyd). Karolinum.

Vágnerová, M. (2012). *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. Charles University in Prague, Karolinum Press.

Přílohy

Příloha č. 1: Schéma rozhovoru

HVO: Jak probíhá výchova v rodinách se třemi dětmi?

SVO1: Jaký výchovný styl převládá v rodinách se třemi dětmi?

1. Jak s dětmi trávíte volný čas?
2. Snažíte se s dětmi diskutovat nebo mají jasně daná pravidla a hranice?
3. Berete ohledy na přání a návrhy dětí? Nebo spíše rozhodujete o všem s manželem/manželkou sami?
4. Jak řešíte problémy s dětmi? Necháváte je, aby si řešily problémy samy, radíte jim nebo se snažíte řešit problémy za ně?
5. Svěřují se vám děti s problémy? Které nejvíce a které nejméně?
6. Kontrolujete své děti? Například známky, úkoly apod.?
7. Shodujete se s manželem/manželkou na výchově? V čem ano a v čem ne?

SVO2: Jak probíhá výchova prvorozeného dítěte?

8. Jak byste charakterizoval/a prvorozené dítě? Které vlastnosti jej nejvíce vystihují?
9. Jak byste charakterizoval/a výchovu prvorozeného?

SVO3: Jak probíhá výchova druhorozeného dítěte?

10. Jak byste charakterizoval/a druhorozené dítě? Které vlastnosti jej nejvíce vystihují?
11. Jak byste charakterizoval/a výchovu druhorozeného?

SVO4: Jak probíhá výchova nejmladšího dítěte?

12. Jak byste charakterizoval/a nejmladší dítě? Které vlastnosti jej nejvíce vystihují?
13. Jak byste charakterizoval/a výchovu nejmladšího?

SVO5: Jak se liší výchova jednotlivých dětí?

14. Je výchova jednotlivých dětí v něčem jiná?

15. Myslíte si, že výchova je spravedlivá?
16. Snažíte se s každým dítětem trávit čas o samotě?
17. Jaká máte vůči dětem očekávání? Liší se tato očekávání u jednotlivých dětí?
18. Jaké mají děti povinnosti? A jak jsou tyto povinnosti rozděleny?
19. V kolika letech mohly chodit děti samy ven? Lišil se tento věk u jednotlivých dětí?
20. V kolik hodin děti chodí spát? Chodí všechny děti ve stejný čas nebo se to liší?
21. Dáváte dětem kapesné? Pokud ano, jak je rozdělné?
22. Musíte některé z dětí kontrolovat více než ostatní? A které naopak nejméně?
23. Které z dětí potřebuje Vaši největší pozornost?

SVO6: Jak výchovný přístup rodičů ovlivňuje sourozenecké vztahy?

24. Pomáhají si děti mezi sebou?
25. Starají se starší sourozenci o mladšího sourozence?
26. Soutěží děti mezi sebou?
27. Je prvorozený/á ten/ta, který/á nastavuje laťku ostatním sourozencům?

Příloha č. 2: Ukázka části rozhovoru s otcem Daliborem

T: Jak byste charakterizoval svoje děti? Které vlastnosti jsou pro ně typické?

R3: Hohoho eee to je zajímavý, já jsem se nad tím takhle nikdy (...) jsem to nikdy nezkoušel takhle zformulovat. Ale Deniska je eee intelektuálka. Myslím si, že docela introvertní, a co je na ní hrozně pěkný, to na ní vnímám, protože já to tak osobně nemám, to je, že si dovede vymyslet nějakou vizi nebo projekt a pak si za tím jde. Pokud je to něco, co sama vymyslela, tak má ohromnou vnitřní motivaci a dokáže prostě pro to udělat dost. A i přesvědčovat svoje okolí eee takovým eee takovým jako asertivním způsobem, aby se prostě stalo to, co chce. Nedělá to úplně diplomaticky, myslím si, že často volí spíš ňákou formu nátlaku, než že by používala nějaký manipulativní nebo jako sofistikovanější taktiky pro přesvědčování. Je v tomhle jako velmi otevřená a taková přímá. Nebojí se s námi ani s bratry teda, vstupovat do nějakých konfliktů, když má pocit, že je něco v nepořádku, tak se velmi rychle ohradí a nějak si jako moc nebere servítky. Je velice zručná. Má tak jako pěkný vlohy pro muziku i pro výtvarno, ale zároveň jí je hodně chytrá, takže funguje v nějakých matematických logických soutěžích a hodně jí zajímají i počítače. Teďka se snažila si naprogramovat nějakou hru, ráda si hraje s excelem a vymýšlí nějaké databáze a tak. To ji taky baví. Ehm no a po mně je v tom, že když ji taková nějaká činnost, ať už tvůrčí nebo intelektuální jako pohlí, tak je schopná mnoho dní nebo i týdnů nevyjít z domu. Pokud ji k tomu nevyzve nějaká kamarádka, tak ona nemá potřebu trávit nějak extra čas někde jinde než ve svém světě u svého stolu. Tak to je Deniska. A eeee po ní je David a David je taky poměrně introvertní. To znamená, že potřebuje svůj čas v klidu a eee a rád jako dělá některý věci sám a na rozdíl od Denisky. On není asertivní tak, že by si řekl, potřebuju tohle, kdo mi to prosím vás, pomůžete zajistit. Poměrně málo dává najevo svoje potřeby, spíš si je schovává v sobě. Vidíme, že se v něm něco děje a eee a není úplně jasný co. Ty motivace jsou někdy hodně zastřeny. Když je nějaký problém, tak mu dlouho trvá, než ho nějak zformuluje, vysloví. Bejvalo to a teď nevím před kolika lety, že přišel unavený ze školy něco se mu tam nelíbilo, tak přišel domů, neřekl ani slovo, zalezl do postele a tři čtyři hodiny spal a nic neřekl. Nebo když jsme mu něco řekli, co se mu nelíbilo, tak se uzavřel a dlouhou dobu v rádech hodin nic neříkal, mlčel, odolával všem nátlakům, aby si vyjádřil a tak. Ale zároveň je David mnohem sociálně aktivnější než Deniska. Chodí ke dveřím zvonit kamarádi, jestli by nešel ven a on i sám se rád začal domlouvát, že půjde se spolužačkami venčit psa nebo s kamarádem, že si půjdou na procházku povídat o Legu a je velice oblíbený jako mezi lidmi. Má takovou hezkou schopnost

se vcítit do toho, jak komunikovat (...), jak se s někým sladit. On nemá potřebu někoho do něčeho extra přesvědčovat, ale umí se hezky naladit. Eeee ještě je asi dobré říct jednu věc, jelikož on je narozený v září, tak nešel do školy jako těsně před šestými narozeninami, ale už v těch šesti uměl číst a počítat. No a na svůj poměr až moc. Takže když ho viděla jedna naše kamarádka, která je učitelka, tak říkala, že to pro něj bude velice těžký v první třídě, protože číst a počítat umí líp než většina dětí na konci první třídy. A tahle kamarádka učitelka, nám nabídla, že zkusí vymyslet a vyjednat, aby mohl nastoupit k ní do třídy rovnou jako do druhé třídy. To znamenalo jednak nějaký posudek z pedagogicko-psychologické poradny, ten byl v pořádku, ale musel se pak dohánět, muselo se pak dohánět, co David neměl v malíčku, a to je písanka. Eeeee což bylo veliký utrpení, protože to znamenalo, když se rozhodl, že je to teda možný, tak byl asi duben a on musel asi do konce června nacvičit všechen krasopis, a to bylo strašný utrpení. Dostával bonbon snad za každé řádek v písance nebo něco takovýho. A přesto to bylo jako denní mučení dětí. S tím žena, myslím si, získala hodně šedých vlasů. Nicméně nějak to vybojovali a David nastoupil teda do rozjeté druhé třídy už no. A během několika dní zapadl do kolektivu skvěle a všichni ho měli rádi a vlastně nikdo mu to nepředhazoval, že má nějaký papír pro nadané děti aaaa hmmm a myslím, že si to ani nijak nezvnitřnil a má spíš nižší sebevědomí. Zatímco Deniska si dokáže pochválit a tuhle mi říkala nad nějakým obrázkem. Tati viš, co se mi na tomhle mým obrázku nejvíc líbí, to kouzlo nedokonalosti (smích). Tak David ten takovej není. Ten má od psychologičky papír, že je nadprůměrné nadané dítě, extra rozvojové hodiny ve školce, ale strašně nízký sebevědomí a když něco tvoří, tak to v polovině zahodí, protože mu to nepřijde dost dobrý. Eee rukama, nevím, jestli je nějak šikovnej. Jako jemnou motoriku bylo vidět, že na tom psaní, že to není nic, co by ho extra bavilo. Škrábe eee velice dobře, ale má ohromnou představivost a z Lega vymýšlí krásný věci bez návodu. Většinu těch staveb staví podle návodu jednou dvakrát a pak používá ten materiál na něco vlastního nebo tak. Takže eeee nízký sebevědomí. Velmi těžce nese nějakou kritiku nebo náznak konfliktu nebo tak. A když vznikne nějaký problém nebo my se s ženou ostřeji dohadujeme, tak on je jedinej, kdo si zaleze a pláče kvůli tomu, protože ho to mrzí. Eeee druzí dva sourozenci si to takle neberou nebo to nedávaj najevo. A co je na Davidovi hrozně hezký je, že si umí se mnou užívat takový drobný krásy. On je hrozně všímavěj, to možná je i tak jako, že si všimne jako první, že je nějaký konflikt nebo tak, ale všímá si i venku. Takže když jsme třeba spolu na kole, tak on sám od sebe říká jééé to je hrozně hezký, jak je tady to barevný listí, a to je krásně, a to spolu hezky umíme sdílet a užíváme si to, že si prostě něčeho všimnem, pojmenujeme to a říkáme si, jak je to krásný.

Když jsme spolu byli na konci loňského roku eee na přespání eee v zimě venku, jenom jako pod širákem, tak jsme vylezli asi v devět hodin do noci, na takový malý zastávce a chtěli jsme vyrazit směrem do lesa, tak jsme zjistili, že nevidíme ani na krok, ale že nad náma svítěj hvězdy, a to jsou věci ke kterejm se spolu vracíme. Jaký to bylo krásný, když jsem spolu stáli ve tmě a viděli hvězdný nebe nad sebou. Tak to je náš David eee on má hrozně dobrý srdce a vymejšlí, jak by někoho potěšil a asi se umí moc hezky trefit, ale asi by věci nejradši kupoval, protože se mu zdá, že když bude něco vyrábět, tak to nebude dost dobrý. Takže teďka zase máme předvánoční období, kdy přemejšlíme, jak to teda udělat, aby neutratil veškerý svoje úspory za to, že bude mně a mamince kupovat něco strašně drahýho, když by stačilo hmmm, kdyby udělal něco malýho vtipnýho. Žena mi to neprozradila, ale prej pro mě vymyslel dárek na kterej nemůže mít peníze, ale jak skvěle by mě to potěšilo nebo jak skvěle by mně to sedlo (smích).

T: Takže je takový hodně empatický?

R3: Je empatický, jako dovnitř rozhodně eee jako spoustu věcí vnímá a teď jde o to, jak se naučí s tím pracovat směrem ven a nenechat se s tím, co čeho všeho si všimne vevnitř trápit. Byli jsme s ním, když měl ty svoje dlouhotrvající záseky, tak s ním Diana byla u psychologičky aaa nevím, nevymysleli, že by to byl nějaký (...), jak se tomu říká, že by to bylo nějaký patologický, nějaký problém velký, ale eee samo to nějak přestalo, nechali jsme to být a ono se to samo nějak upravilo.

T: Takže to bylo spíš jenom nějaký špatný období?

R3: Jo. Těžký období, když se nedostává energie a dějou se věci, který jsou náročný tak, takhle eee no přemýšlím, co ještě. Eeee je to zajímavý, si to takhle zformulovat, protože člověk na nemívá moc času. Docela, je jedna výrazná věc na Davidovi je, a to má myslím po mamince. A to je extrémní eee snaha nebo důraz na spravedlnost, případně pocit křivdy, když má dojem, že dochází k nějaký nespravedlnosti, toho jsem často si všimnul, že se eee že v tu chvíli je schopnej se i ozvat. Když vnímá něco složitějšího, tak mlčí, ale ve chvíli, když má pocit, že je něco naspravedlivýho, tak to řekne nahlas a za to bojuje. To samozřejmě někdy je složitý, protože když dostanou vynadáno všechny tři, úplně nerozlišeně za něco, co ani nechceme analyzovat, tak on vždycky začne vysvětlovat, jak jeho podíl na tom, byl ten nejmenší, jak to vlastně všechno bylo a jaký jsou souvislosti. Přitom jindy by zdaleka takhle nevysvětloval. No a nejmladší je Dominik a ten byl hrozně hezky přijatej od obou dvou

starších sourozenců eee nevybavuju si, že by na něj nějak extra žárlili nebo tak. Myslím, že se na něj docela těšili a pak ho hezky přijali. No a Dominik ten je takovej, jak bych to řekl, má velmi silně vyvinutou schopnost eee všímat si koho, co by potěšilo. Chce lidi kolem sebe rozesmát, potěšit eee záleží mu na to, aby se ostatní cítili dobře. Měl období, kdy veškerý volný čas trávil kreslením srdíček na papír a rozdáváním členům rodiny a ehm je taky velice zručnej a vlastně umí hrozně hezky dělat takovou výtvarnou zkratku něco vyjadřovat a zároveň se s tím, nějak extra nemazat. On má rychlou intuice ve vyjadřování, takže třeba kreslil žlutá čárka, hnědá čárka, růžová, žlutá čárka, a to byl sendvič ze strany. Jo, jakože je toustový chleba, hořčice, šunka, další toustovej chleba. Nebo tam bylo srdíčko (...) jak to bylo (...) srdíčko, hodinky a pak takovej podlouhlej zelenej obdélník a to znamenalo, maminko, mám tě rád, mohla bys mi dát k svačině řapíkatý celer nebo něco takovýho (smích). Takže tím nás hrozně baví a je zároveň asi takovej nejvíc bezprostřední. A když ho něco trápí, tak si umí zalíst a usnout, ale zároveň, když ho trošku pošťouchnem, tak to vždycky řekne. Jo? Jako nezavírá si ty věci v sobě eee nemá problém se vyjádřit, když cítí, že to prostřední je bezpečný. Hrozně rád něco vyrábí a ehm a co je pro mě speciální, tak už od malička jsme spolu vymysleli, že se chodíme prát. To ho strašně baví, a to teď nenastává, tak často. Ale nějakou dobu jsme tím řešili všechny případný problémy ať už jeho osobní nebo nějakých jako (...), že maminka musela jít na nákup nebo k doktorovi nebo něco se nepovedlo nebo tak, tak jsme to řešili tím, že se půjdeme prát a je to jenom takový kontaktní válení se, mlácení se polštářema nebo něco takovýho. A starší sourozenci na to občas trochu žárlili, ale já jsem nebyl schopen se uvolnit, tak abych se s nima taky tak bezprostředně mohl kočkovat. Což jako pochopitelně u toho tříletýho kluka jde snáz než u desetiletý slečny. Tam to prostě má trošku jiný, nějak to funguje jinak. Dominik se mnou strašně rád chodí do sklepa, to jsem říkal a taky se naučil na nějaký stolní hry. Teďka spolu hrajeme karetní hru Port Royal a on je fascinující v tom, že ho to jako umí pohltit. Je trpělivej a ve chvíli, kdy to hrajem ve dvou nebo ve třech a jeden vyhraje, tak on trvá na tom, že se bude pokračovat dál, že to nekončí výhrou toho jednoho a že on si to dohraje sám a vyhraje to taky. Takže včera jsme hráli taky a asi po třičtvrtě hodině jsem to formálně vyhrál. On řekl tak já si to dovyhraju a hrál si tam ještě sám půl hodiny. Sám si tam lízal ty karty, taktizoval, a nakonec jako uspokojen skončil s dvojnásobným počtem bodů, a tak jako neúspěchy ve hře zvládá asi nejlíp. Co strašně nesnáší, a to má společnýho s Davidem, a to je nějaký náznak toho, že se mu někdo směje. On jako umí lidi rozesmát, ale nesmí získat pocit, že se někdo směje jemu. To teďka v posledních asi měsících začalo bejt patrný, že už jako přemýšlí nad tím, že některej druh

smíchu už by mohl být vlastně jako výsměch, a to už mu strašně brzo začne vadit, začne se vymezovat a zesmutní. Dělá strašně smutný obličej. A ta jeho trpělivost je obdivuhodná v tom, jak pečlivě vybarvuje. Myslím si, že jako jedinej dokáže sedět na takovými těmi antistresovými omalovánky a nepřetáhnout čáru a pečlivě vybarvovat nějaký maličký tvary. A včera, když jsme dělali cukroví, tak jsme asi hodinu spolu seděli a váleli kuličky z čokoládovýho těsta a on to nevzdal. Mě to přestalo bavit někdy ve čtvrtině a u něj jsem to jako nevnímá, že by měl chuť toho nechat, vykašlat se na to. Eeeem a velice dlouho odolával tomu, začít se učit poznávat čísla nebo písmenka jako strašně rád si s tím hrál, ale neměl rád, když jsme ho opravovali, takže prostě říkal nesmysly, jak v číslech, tak v písmenkách a eeee teprve teď ho to chytlo a začal to zkoumat a je asi nejvíc pozadu, co se týče logopedie. Eee takže to teďka bude těsně před první třídou dohánět sykavky nebo něco takovýho. Aaaaa myslím si, že je taky nejdýl, no David, kdyby mohl taky by taky chodil, ale že je nejdýl u nás jako u nás u rodičů v manželský posteli přes noc. Přestože jsem se ho snažil motivovat, aby to zkoušel sám. Zvládne usnout ve svý posteli, ale v noci, v podstatě každou noc, přijde zpátky, takže potřebuje hodně fyzickéj kontakt a je v tom takhle spokojenej.

Příloha č. 3: Seznam tabulek

Tabulka č. 1: Model devíti polí (Čáp, J., & Boschek, P., 1998, 294)	19
Tabulka č. 2: Model čtyř stylů výchovy podle E. E. Macoby a A. J. Martina (Gillernová, 2011, 123)	21
Tabulka č. 3: Charakteristika rodiny č. 1	30
Tabulka č. 4: Charakteristika rodiny č. 2	30
Tabulka č. 5: Charakteristika rodiny č. 3	31
Tabulka č. 6: Kategorie a subkategorie	33–34